
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08180620 4



Muller
A.N

DE OORSPRONG DER NEDERLANDSCHE VLAG.

DE OORSPRONG

DER

NEDERLANDSCHE VLAG,

OP NIEUW GESCHIEDKUNDIG ONDERZOCHT

EN NAGESPOORD,

DOOR

D. G. MULLER,

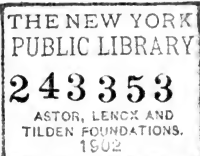
Oud-Secretaris-Generaal van het Departement van Marine,
Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw,
Kommandeur der Orde van de Eikenkroon
en Ridder 2e klasse der Orde van St. Stanislaus van *Rusland.*



TE AMSTERDAM,

bij de Wed. G. HULST VAN KEULEN.

1862.



AAN

Zijne Majesteit den Koning

WORDT,

MET HOOGST-DESZELFS DAARTOE VERLEENDE VERGUNNING,

DIT NIEUW GESCHIEDKUNDIG ONDERZOEK

NOPENS DEN OORSPRONG DER NEDERLANDSCHE VLAG,

Hoogst eerbiedig opgedragen

DOOR

Zijner Majesteits gehoorzamen en getrouwen Onderdaan

D. G. MULLER.

VOORBERIGT.

Reeds lang bestond bij den schrijver van deze brochure het voornemen, om op nieuw een zoo veel mogelijk naauwgezet geschiedkundig onderzoek in het werk te stellen, naar den oorsprong der Nederlandsche vlag; een onderwerp hetwelk vooral onlangs weder meer ter sprake is gekomen.

De meening van den verdienstelijken geschiedschrijver van het Nederlandsche Zeewezen, de Heer Mr. J. C. DE JONGE, *ten aanzien van de instelling der vlag bij het begin van den opstand tegen* Spanje, *vond weërspraak niet alleen bij anderen, maar ook hij zelf was kort vóór zijn sterven daaromtrent in twijfel geraakt.*

Door verschillende personen, in onderscheidene werken in den laatsten tijd geleverde stukken, van meerdere of mindere geschiedkundige waarde, alsmede de later in zekere geschriften te Utrecht *opgeworpene strijdvraag, betreffende de oorspronkelijke kleuren der vlag, hebben den schrijver genoopt dit onderzoek aan te vangen en met eenige zorg en volharding voort te zetten, ten einde bijéén te brengen, voor zoo ver zulks hem mogelijk was, al wat tot opheldering der zaak, op geschiedkundige gronden zou kunnen dienen.*

Het zal aan de opmerkzaamheid der lezers niet ontgaan, dat hij bij de bewijsvoering voor min zekere stellingen, zoo veel doenlijk de onpartijdigheid heeft in acht genomen, door niet te verzwijgen, ook wat de voorgestane meening zoude kunnen verzwakken.

Veel is hij verschuldigd aan de welwillendheid van wetenschappelijke personen, die hem hunne medehulp niet hebben geweigerd.

De vruchten van dit onderzoek zijn in deze brochure bijéén-gevat en onder het oog van het publiek gebragt, met het voornemen om, mogt er bij hem nog eenig meerder licht over de zaak opkomen, dit bij een' mogelijken herdruk er in op te nemen of anderzins openbaar te maken. Er blijft nog veel onzeker, vooral aangaande het vroegste tijdstip wanneer de vlag is in gebruik gekomen, niettegenstaande de moeite, die er tot opsporing van eenig bewijs daaromtrent is aangewend, of hetgeen men getracht heeft uit bij-omstandigheden dienaangaande af te leiden.

Een werkje over de Nederlandsche vlag van een' schrijver, onder de letters A. B., nà het beëindigen van deze brochure te Utrecht *uitgekomen, geeft geen nieuw licht over de zaak, daar hij voor zijne stelling omtrent het ontstaan der vlag, bij den aanvang van den kampstrijd tegen* Spanje, *alleen aanvoert de bestreden gronden in het werkje* „Over den oorsprong der Nederlandsche vlag", *van den Heer* Mr. J. C. DE JONGE, *echter zich voor het tegenwoordige houdende aan de rigtigheid der thans bestaande kleuren der vlag, als sedert het midden der zeventiende eeuw gewettigd.*

's Gravenhage, April 1862.

Opmerkelijk is het, dat in vroegere tijden bij de geschiedschrijvers in het algemeen, ten aanzien van het gebruik van vlaggen bij de scheepvaart zeer weinig is aangeteekend. Dit is ook het geval ten aanzien van de vlaggen, welke in de Grafelijke tijden, hier te lande, inzonderheid bij de koopvaart, zijn in gebruik geweest. Dit stilzwijgen van de geschiedschrijvers is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat er ten dien aanzien weinig vaste regels of voorschriften bestonden, en maakt een onderzoek nopens deze aangelegenheid uiterst moeijelijk, zoodanig, dat men zelfs niet tot stellige uitkomsten kan geraken, voor zoo ver betreft het tijdstip van het eerst in gebruik komen der Nederlandsche Vlag.

Voor de geschiedenis in het algemeen, en voor die van *Nederland* in het bijzonder, is evenwel het onderwerp van veel gewigt; het is wel waardig, om van alle zijden naauwkeurig te worden onderzocht, en dat aan het licht gebragt worde, al wat kan strekken om het meer tot klaarheid te brengen.

De geschiedschrijvers van vroegeren tijd hielden zich meer bezig met het opteekenen der krijgsbedrijven, dan wel met de aangelegenheden van het huishoudelijke der bijzondere scheepvaart en van den koophandel, toen nog de ruwheid der middeneeuwen, bij de volken van *Europa* niet geheel had plaats gemaakt voor maatschappelijke beschaving.

Ook de geschiedschrijvers van latere tijden schijnen zich niet bepaald ten doel gesteld te hebben, dit onderwerp opzettelijk tot een punt van onderzoek te maken. Van daar, dat, tot voor omtrent dertig jaren, toen de geschiedschrijver van het Nederlandsche Zeewezen, Mr. J. C. DE JONGE, zich daarmede, in zoo ver zulks met zijn werk in verband stond, heeft bezig gehouden, daaromtrent nog zeer weinig bekend was.

Gelijk het voor elk' beoefenaar der geschiedenis van waarde is, nog zoo veel te meer moet het voor den Nederlandschen zee-officier en voor onze zeelieden in het algemeen, die onder de driekleur varen, niet onverschillig zijn, een overzigt vóór zich te hebben van het tegenwoordig standpunt der kennis van de zaak, waarin, hetgeen daaromtrent is aan het licht gekomen, is bijeen gevat.

De geschiedenis van de vaderlandsche vlag moet wel meer bijzonder de aandacht van den Nederlandschen zee-officier trekken; die vlag is hem dierbaar. Onder deze banier, ofschoon oorspronkelijk als *koopvaardijvlag* in gebruik gekomen, zijn de eerste heldendaden van den bevrijdingsoorlog door de koene watergeuzen verrigt, die den grond hebben gelegd tot de vestiging van den Nederlandschen Staat; terwijl daarna, ook onder haar, de magt van het nieuw Gemeenebest, door veroveringen, aan ondernemingen van den koophandel te danken, over al de werelddeelen werd uitgebreid, en zij later als *vlag van den staat*, getuige was van de

groote en roemrijke zeegevechten tegen de magtigste zeemogendheden in de zeventiende eeuw.

Welk zeeman, dien de eer te beurt valt, onder deze edele, sierlijke en aloude volksbanier van *Nederland*, Koning en Vaderland te dienen, zal niet het hart gloeijen van begeerte, om, zich dien roem en glans der vlag voor oogen stellende, voor hare eer en voor het dierbaar vaderland zijnen arm aan 's Konings dienst te wijden, ja, moet het zijn, roemrijk daarvoor te sneven, gelijk zoo vele zeehelden van ons dapper voorgeslacht en van den tegenwoordigen tijd daarvan het voorbeeld gaven. Wien gloeit niet het hart van geestdrift, bij de herinnering aan de daad van onzen VAN SPEYK, op boot No. 2, voor *Antwerpen*, op den 5den Februarij 1831. Hij had zijn woord verpand, om de eer der vlag te bewaren; door den vijand overweldigd, steekt hij den brand in het kruid, toen hij ze ziet vertreden.

De keus en de schikking der kleuren in de Nederlandsche vlag, maken haar eene der schoonste van alle natievlaggen; het wit tusschen het rood en blaauw, geven haar eene helderheid en schakering, waarbij andere vlaggen niet te vergelijken zijn; er is harmonie in die opvolging der kleuren. Ook de horizontale rigting der velden of banen is fraai, en maakt dat zij, naar de in het vlak gierende ontspanningen van den wind zich uitspreidende, (1) in de sierlijke golving der kleurbanen op den versten afstand duidelijk te herkennen is, dewijl de kleuren zich helder van een scheiden, een voordeel hetwelk vlaggen missen, wier banen op en neêr loopen, of die met schuine streepen of kruizen geteekend zijn, welke met flaauwe koelten niet zoo goed uitwaaijen; lichte kleuren aan de buitenkanten van vlaggen, ver-

(1) De benaming in onze taal *Vlag*, heeft welligt haren oorsprong, even als vlaag, van de horizontale bewegingen in den windstroom, die bij elke ontspanning het dundoek doen wapperen.

liezen zich tegen bleeke luchten. Onze driekleur daarentegen spreidt met de ligtste winden, tegen elke wolkenkleur, hare heldere banen met pracht ten toon.

Groot is van oudsher de liefde van het Nederlandsche zeevolk voor de *Hollandsche Vlag*, zoo als zij bij voorkeur nog wordt genoemd; eene liefde, die van eeuwen tijds is vastgeworteld. Overlevering, van de vroegste tijden welligt van haar bestaan tot ons overgebragt, hecht, in den mond der schepelingen van de vloot, aan de drie kleuren der vlag beschouwingen, die nog steeds geschikt zijn, het hart tot vaderlandsliefde en krijgsmansdeugden op te wekken, gelijk zij ongetwijfeld in de dagen van roem hebben gedaan. Deze overlevering bestond van oude tijden, zoowel bij de Oost-Indische Compagnie als bij de zeemagt van den Staat. Zij komt ten naasten bij op de navolgende opwekkende bewoordingen neêr. (1) Het *rood* in de vlag eischt van u heldenmoed, dapperheid, ijver; — het *wit* vordert van u trouw, braafheid, orde, krijgstucht; — het *blaauw* legt u op standvastigheid, volharding, zelfopoffering. (2)

Voorzeker zijn dusdanige vaderlandlievende gevoelens, die het aanschouwen der nationale banier reeds bij het voorgeslacht opwekte, en als eene volksoverlevering tot ons zijn overgebragt, allezins waardig in herinnering te worden gehouden en voortgeplant, om te strekken ten

(1) Onze volksdichter J. P. HEYE, heeft deze gedachte uitgedrukt in het schoone *Vlaggelied*, N°. VIII, tweede Deel van zijn *Volkszangboek voor meerstemmig gezang;* het is op muziek gezet door W. SMITS. Bij hem beteekent het rood dapperheid, het wit vroomheid, het blaauw trouw. Dit is, hoewel niet verwerpelijk, toch niet het oorspronkelijke; bij onze voorouders vertegenwoordigden vroomheid en dapperheid één christelijk begrip; blanke trouw is nog een spreekwoord; het blaauw was standvastigheid op hoop en vertrouwen gegrond.

(2) Het welbekende sein van den Britschen Vlootvoogd Lord NELSON, bij den aanvang van den slag: *England expects that every man shall do his duty*, heeft gelijke strekking, als waartoe onze helden zich bij het aanschouwen der vlag van zelven opgewekt gevoelden.

prikkel tot de navolging van een zoo edel voorbeeld, als ons door dat voorgeslacht in de betrachting dier heldendeugden is nagelaten, waarvan de bewijzen op elke bladzijde der Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen zijn geboekstaafd.

De oorsprong der vlag lag in het duister van het ver voorledene; eerst onlangs is daaromtrent iets meer aan het licht gekomen.

Alvorens de bijzonderheden breeder te behandelen, moet het standpunt der zaak worden overzien.

De verdienstelijke schrijver van de *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, de Rijks Archivaris Mr. J. C. DE JONGE, gaf in 1831 de vruchten zijner nasporingen, omtrent den oorsprong der Nederlandsche Vlag in het licht, en in het in 1833 uitgekomen eerste deel van eerstgenoemd werk, werd hetzelfde onderwerp in verband met de geschiedenis van het zeewezen behandeld.

Vier punten worden door hem hoofdzakelijk daarin achtervolgens voorop gezet, getoetst en overwogen.

In de eerste plaats wordt met afdoende bewijzen wederlegd het beweren van den Franschen schrijver DAMPMARTIN, die in het laatst der vorige eeuw over de Fransche revolutie geschreven heeft: dat de Nederlandsche driekleur, door HENDRIK IV, Koning van *Frankrijk*, aan den opkomenden staat zou zijn geschonken. (1)

Ten tweede, wordt de meening door den Heer DE JONGE voorop gezet en daarvoor betoog aangevoerd, dat de vlag eerst bij den opstand tegen *Spanje*, en wel met de kleuren oranje, wit en blaauw, zou zijn ontstaan.

Ten derde, dat zij door den Grondlegger der Neder-

(1) De Fransche schrijver van dien tijd DE CARRION NISAS, heeft hetzelfde bijna letterlijk overgenomen. Hij zegt, dat de vlag door HENDRIK IV *op verzoek* zou geschonken zijn.

landsche vrijheid, den nooit volprezen Prins WILLEM I, uit zijne paluere, (parure, hofkleeding), hof- of wapenkleuren', zou zijn ingesteld.

Ten vierde, dat eerst na den dood van Prins WILLEM II, namelijk in 1652 of 1653, het rood in de plaats van het oranje in de vlag zou zijn gesteld geworden, hetwelk gedurende den tijd der stadhouderlooze regering, ook toen WILLEM III in 1672 in de voorouderlijke waardigheid hersteld werd, en sedert dien tijd onafgebroken alzoo is gebleven, uitgenomen den tijd der driejarige Fransche overheersching, van 1810 tot 1813.

De Heer DE JONGE is wijders van meening, dat het voeren van vlaggen op de schepen, hier te lande, niet voor het laatst der vijftiende eeuw dagteekent, en dat toen, buiten de vlaggen met de wapens der steden, geene andere dan de banieren met de wapens der Vorsten en van den Admiraal, die aan het hoofd van het zeewezen hier te lande was gesteld, mogten gevoerd worden. Dit wordt door hem aangevoerd tot ondersteuning zijner meening, dat de Nederlandsche vlag niet vroeger zou hebben bestaan, dan bij den aanvang van den opstand tegen *Spanje*, terwijl geene schrijvers van dien of vroegeren tijd eenige melding maken van eene driekleurige Nederlandsche vlag.

Het schijnt, dat de gevoelens door den Heer DE JONGE voorgestaan, niet algemeen zijn gedeeld geworden, ofschoon, zoover bekend is, niet dadelijk openbare geschriften daartegen zijn in het licht verschenen, tot dat in een tijdschrift, toegewijd aan geschiedkundige nasporingen, de *Navorscher*, in de jaren 1851 tot 1853 verschillende stukjes van ongenoemde schrijvers zijn opgenomen, waarin het bestaan der Hollandsche vlag, bij de koopvaart hier te lande, vóór en tijdens den aanvang des opstands tegen *Spanje*, werd beweerd, zonder dat daarvoor evenwel bepaaldelijk bewijzen werden geleverd.

In het tijdschrift *Bijdragen voor de Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, X^e deel, werd door den sedert overleden, in geschied- en oudheidkunde zeer ervaren Heer P. C. GUYOT, eene volledige mededeeling gedaan, van een reeds vroeger in de *Kronijk van het Historisch Genootschap* te *Utrecht* kortelijk vermelde aanteekening, gevonden in het Grafelijk rekenboek van *Holland*, gehouden door 's Graven Tresaurier PHILIPPUS VAN DORP op het jaar 1409—1410, houdende den aankoop voor 's Graven staatsiekleed, van 12 ellen graauw laken en tot uitmonstering daarvan, van 2¾ ellen *rood*, *wit* en *blaauw* fluweel. (1)

Deze Graaf was WILLEM VI uit het Beijersche huis. Het staatsiekleed, *Tabbairt* genoemd, was graauw, met bont gevoerd, en uitgemonsterd met de kleuren rood, wit, blaauw; deze kleuren, tot sieraad uitwendig aangebragt in dezelfde volgorde in het rekenboek vermeld, waren de kleuren van het wapen, hetwelk hij als Graaf van *Holland* voerde.

Dit wapen, het eerst door zijn' oom WILLEM V, daarna door zijn vader ALBRECHT, als Graven van *Holland* gevoerd, was blijkens de munten, door die Graven voor *Holland* en *Zeeland* geslagen, *Beijeren* gequarteeld met *Holland*. In dit wapen zijn de drie kleuren van de uitmonstering des tabbairts van WILLEM VI. Dat de opvolging der kleuren de ware is, wordt door den Heer GUYOT afgeleid uit de omstandigheid, dat PHILIPPUS VAN DORP, zelf een edelman, reeds vele jaren tresaurier van het graaflijke huis was, en dus voorzeker daarmede wel bekend moest wezen, en dat de rekeningen jaarlijks door 's graven raden, met den graaf in eigen persoon werden afgehoord, blijkens de onderteekening.

(1) Het genoemde *Rekenboek* behoort in eigendom aan Jhr. F. A. Ridder VAN RAPPARD te *'s Gravenhage*.

De graauwe kleur van den tabbairt was reeds onder WILLEM V de kleur der kabeljaauwsgezinden en was de oorspronkelijke Beijersche hofkleur, zijnde eene ineensmelting der twee kleuren, *azuur* en *zilver*, van het Beijersche wapen, terwijl daarentegen tijdens MARGARETHA de kleur der hofbedienden van het graafschap *Holland*, naar de kleuren van het graaflijk wapen, *rood* en *geel* waren. Toen WILLEM V het graafschap *Holland* nog verbeidde, was de kleur van zijn liverij reeds graauw. Dit blijkt uit het graaflijk rekenboek van 1346—1347. Hij voerde toen nog alleen zijn tweekleurig stamwapen wit en blaauw, nog niet gequarteleerd met *Holland*, rood en geel. Het graauw van den tabbairt was, zoo als gezegd is, de vermenging van het blaauw met het wit, in ligt graauw of bleek blaauw. Het rood werd bij de uitmonstering de eerste kleur, als zijnde die van de graaflijkheid. Het geel, de grond van het wapen, werd weggelaten. Het blaauw en wit zijn nog heden ten dage de kleuren van het Beijersche aloude koningshuis, ten jare 1180 door Keizer FREDERIK I, BARBAROSSA, in OTTO van *Wittelspach*, als hertogdom gesticht.

De kleuren *rood*, *wit* en *blaauw*, waren alzoo tijdens de regering van het Beijersche huis, als graven van *Holland* en *Zeeland*, de landsheerlijke kleuren.

Een tweede stukje is door den Heer GUYOT geplaatst in de *Nieuwe Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, I^e deel. Het begint met te bewijzen, dat gedurende de regering van het Bourgondische huis, het rood, wit en blaauw, hier te lande ook de landsheerlijke kleuren waren. VAN WIJN in zijne *Bijvoegselen en Aanmerkingen* op het IVe deel van WAGENAER, *Vaderlandsche Historie*, teekent bladz. 47 aan, onder vermelding der bronnen, waaruit hij zulks geput heeft, dat *blaauw en wit* niet uitsluitend de Bourgondische kleuren kunnen geweest zijn, maar dat,

niet voor het eerst onder KAREL DEN STOUTE, maar reeds ten jare 1418 onder diens grootvader, JAN ZONDER VREES, klaarblijkelijk *ook het rood* eene Bourgondische kleur moet geweest zijn. VAN WIJN deelt niet mede van waar die kleur herkomstig was. Het wapen van FILIPS DEN STOUTMOEDIGE, broeder van Koning KAREL V van *Frankrijk* en stamvader van het tweede Huis van *Bourgondië*, dus vervolgt de Heer GUYOT, was als Hertog van *Bourgondië: Frankrijk* gequarteleerd met *Oud-Bourgondie;* namelijk: *Frankrijk* 1 en 4; »d'azur sémé de fleurs de lis d'or, à la bordure composée d'argent et de gueule," en voorts 2 en 3 *Oud-Bourgondie :* bandé d'or et d'azur à la bordure de gueules. Het boordsel van *Oud-Bourgondie* is dus keel (rood) en het boordsel van *Frankrijk* almede zilver en rood.

De kleuren van de huizen van *Beijeren* en *Bourgondie*, die over *Holland*, van de helft der veertiende eeuw tot 1482, dus 130 jaar regeerden, waren alzoo *rood, wit* en *blaauw.*

Moesten nu die kleuren, zegt de Heer GUYOT, toen *Holland* en *Zeeland*, als onderdeelen der Bourgondische nalatenschap aan het huis van *Oostenrijk* waren toegevallen, en nadat zij deelen van het Bourgondische gebied zijnde, deze kleuren des landheers, ook de kleuren dier gewesten waren geweest, alsnu ophouden de landsheerlijke kleuren te zijn? Zou het staatkundig geweest zijn, buiten gebiedende noodzakelijkheid verandering te brengen, in deze bij het overlijden van MARIA van *Bourgondie*, hier te lande reeds sedert vier menschengeslachten bestaan hebbende kleuren, of het voeren dier kleuren als vlag te verbieden, terwijl later, zelfs onder FILIPS II van *Spanje*, de vlag die van des landheers oorlogschepen woei, het Bourgondische kruis zelve was? Hieruit mag men afleiden, dat in de, aan vorsten uit het Bourgondische huis afstammende, onderworpen Ne-

derlandsche gewesten, die Bourgondische kleuren, welke tot het regerende stamhuis behoorden, niet zullen afgeschaft geweest zijn. Men komt dus tot het besluit, dat van 1350 af, tot aan den opstand tegen FILIPS II, dus gedurende langer dan twee eeuwen, *rood*, *wit* en *blaauw* bestendig de landsheerlijke kleuren van *Holland* en *Zeeland* moeten zijn geweest.

Wij zullen den Heer GUYOT niet volgen in zijne verdere redeneringen, waarin hij, na een betoog over de noodzakelijkheid, die bij de scheepvaart reeds in oude tijden zal gevoeld zijn, om onderscheidingsteekenen ter onderlinge verkenning op zee te bezigen, waardoor de behoefte aan eene vlag van de nationale kleuren ontstond, het bestaan der vlag *rood*, *wit* en *blaauw*, als koopvaardijvlag hier te lande en bij de watergeuzen, bij het begin des opstands tegen *Spanje*, als bewezen aanneemt. Verder zijn gevoelen mededeelt over het ontstaan van de benaming van Geus, Prinsevlag en Prinsegeus, alsmede over het ontstaan van het oranje in de oorlogsvlag van den staat in de plaats van het rood, tijdens den opstand en tot 1653, als wanneer het rood, hetwelk inmiddels bij de koopvaardij in de vlag niet veranderd was, weder in de plaats van het oranje werd gesteld en sedert is gebleven. Deze redeneringen strekken grootendeels, ter opheldering en wederlegging van sommige punten in het werk van den Heer DE JONGE, over den oorsprong der Nederlandsche vlag.

Het ontwerp van hetgeen ik mij heb voorgesteld in de navolgende bladzijden te behandelen, brengt uit den aard der zaak mede, dat daarin dezelfde onderwerpen moeten worden overwogen, terwijl al verder de sedert mij bekend geworden omstandigheden, hier en daar tot verschillende gevolgtrekkingen hebben geleid, of meerder licht over hetgeen duister was hebben verspreid, waarom het overtollig zou zijn den heer GUYOT verder op den

voet te volgen, dan voor zoo ver zulks bij de behandeling zal te pas komen.

Na dit kort overzigt van de hoofdtrekken der geschriften, die het onderwerp van den oorsprong der Nederlandsche vlag behandelden, te hebben medegedeeld, overgaande tot de verdere uiteenzetting van hetgeen ten deze is aan het licht gekomen, of nader dient te worden overwogen, zal ik trachten daarin, zoover zulks thans mogelijk is, die klaarheid te brengen, welke voor een zoo aangelegen onderwerp wenschelijk is, en welke mijns inziens zal leiden tot bevestiging van het gevoelen des Heeren GUYOT, omtrent eene veel vroegere herkomst der Nederlandsche vlag, dan zulks door den heer DE JONGE is aangenomen.

Vooraf zal ik aantoonen, dat het gebruik van vlaggen aan de masten veel vroeger dagteekent dan de heer DE JONGE zulks wil aannemen.

Wenschelijk ware het voorzeker, dat men van het allereerst in gebruik komen van de vlag geschiedkundige bewijzen konde aantoonen, maar bij gebreke daarvan, zal toch uit bijkomende omstandigheden de groote waarschijnlijkheid van het reeds onder de regering van het Beijersche, en onder het Bourgondische huis, ofschoon niet dadelijk algemeen, maar allengs in gebruik geraken der vlag: *rood*, *wit* en *blaauw*, kunnen worden afgeleid.

Dat de vlag, zoo als die thans is, ten tijde der regering van Keizer KAREL V reeds de algemeene koopvaardijvlag hier te lande was, althans voorzeker tijdens het begin van den opstand tegen *Spanje*, daarvan zijn bewijzen.

Eveneens zijn er veelvuldige bewijzen van het in gebruik blijven der vlag *rood, wit* en *blaauw* bij onze uitgebreide koopvaardij, gedurende de 80 jaren, dat

tijdens den opstand, eerst na 1572, en voorts tot 1652, het *oranje* in de plaats van het *rood* in de vlag bij de oorlogs-marine allengs werd aangenomen.

Blijkens eene noot, door den zoon des schrijvers van de *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, in het eerste deel der onder zijne zorg in het licht verschenen nieuwe uitgave van dat werk, p. 150, waren de denkbeelden van dien schrijver, ten aanzien van den tijd der instelling van eene algemeene Nederlandsche Vlag, sedert de uitgave van dat werk, en van zijn stukje over den oorsprong dier vlag, eenigzins aan het wankelen gebragt.

Kort voor zijnen dood was hij begonnen met een nader onderzoek daarover in te stellen, waarvan de uitslag zoude strekken tot eene omgewerkte uitgave van laatstgenoemd werkje. Hij had echter niets daarvan op het papier gesteld toen de dood zijn werkzaam leven afsneed. De uitslag van dat onderzoek bleef dus onzeker, doch volgens herinnering zou de vader gezegd hebben, dat zijn gevoelen, omtrent den nationalen oorsprong der vlag onveranderd was gebleven, namelijk, dat die nimmer van *Frankrijk* of uit eenig ander vreemd land was ontleend, maar dat hij minder zeker was, of de driekleur was ontstaan uit de paluere of liverei des Prinsen van *Oranje*.

Hij had gewenscht het hem medegedeeld gevoelen, dat de vlag kon zijn ontstaan, óf uit eene oorspronkelijke Hollandsche handelsvlag, óf uit de kleuren gevoerd door HENDRIK VAN BREDERODE, aan een naauwgezet onderzoek te toetsen. In de noot wordt verder gewezen op het stukje van den Heer GUYOT, over de landsheerlijke kleuren onder de graaflijke regering van het huis van *Beijeren*, (1) waartegen (zoo merkt de zoon

(1) Het eerste deel der nieuwe uitgave van de *Geschiedenis van*

op) men stellen moet hetgeen op bladz. 160 van dat deel der *Geschiedenis van het Zeewezen* (bladz. 232 der eerste uitgave) door den Schrijver wordt gezegd, namelijk, dat in de graaflijke tijden, noch bij het zeewezen, noch bij de koopvaart eene nationale Nederlandsche vlag aanwezig was, maar dat zoowel de koopvaart, als meer bepaald het krijgswezen, gedurende de twee laatste regeringen verpligt waren, behalve de, ook nog lang daarna gevoerd wordende stedelijke vlaggen, de vlaggen, banieren en standaarden der vorsten en van hunne admiralen te voeren.

Hoogst wenschelijk ware het geweest, dat door eene zoo bekwame hand als die van den schrijver der *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, wien zoo vele bronnen ter dienste stonden, dat onderzoek hadde kunnen ten einde gebragt worden, en deze aangelegenheid alzoo door hemzelven tot klaarheid gebragt.

Het groote werk des Heeren DE JONGE behandelt bijna uitsluitend de *Geschiedenis van het krijgs zeewezen*. Hij heeft zich daarop bepaaldelijk toegelegd. Welligt daardoor is zijne aandacht minder gevestigd geworden, op hetgeen de bijzondere scheepvaart betreft, dan voor zoover dit met het doel van zijnen arbeid in noodwendig verband stond; terwijl tot het nasporen van hetgeen met het ontstaan of allengs in gebruik komen eener Nederlandsche koopvaardijvlag in betrekking stond, een meer opzettelijk onderzoek zou gevorderd hebben, hetwelk toen niet in zijn plan lag en waarin hij later door den dood is verhinderd geworden.

Dat reeds in vroege tijden bij de scheepvaart van de

---

het Nederlandsche Zeewezen is uitgekomen in 1858, vóór dat het tweede stukje van den Heer GUIOT het licht zag.

verschillende volken de behoefte zal hebben bestaan, om zich op zee, of bij het aandoen van landen, door onderscheidene en van verre reeds zigtbare teekenen te kunnen kenbaar maken, mag geacht worden buiten twijfel te zijn.

Op een basrelief in het graf van RAMSES III, te *Thebe* in *Egypte*, is een schip met een vlag rood-blaauw. Een ander heeft het zeil in het vierkant met drie streepen blaauw, wit en rood afgezet. Welligt is het wit tusschenbeide het doek, bloot gelaten ter afscheiding der kleuren rood en blaauw. Het is eene merkwaardige omstandigheid voorzeker in zoo ver verleden tijdvak. (1) Bij onderscheidene oude Grieksche en Latijnsche schrijvers vindt men van zoodanige onderscheidingsteekenen, wimpels en vlaggen, melding gemaakt.

Zelfs bij vele, reeds eenigermate of wel niet beschaafde volken, in lateren tijd, zoo als de Chinezen, de Japanners en sommige andere Indische volken, bestonden reeds vlaggen voor de scheepvaart, met onderscheidene kleuren en figuren, toen zij het eerst door Europeërs werden bezocht.

De handelsscheepvaart is de oorspronkelijke; zij is van oudsher de meest uitgebreide en uit haren aard de meest duurzame of onafgebrokene geweest. De eerste ondernemingen tot het bezoeken van vreemde, naburige of afgelegene landen, die over zee zijn geschied, hadden geen ander doel dan koophandel te drijven of te bevorderen. Uit noodzakelijkheid, ter zelfverdediging, ging zulks soms gewapenderhand. Toen in later tijd het handelsbelang naijver opwekte, of de ondernemingen op deze wijze niet meer genoegzaam beschermd waren, om het bedrijf rustig uit te oefenen, ontstonden krijgs-

(1) A. JAL, *Archéologie Navale*, Tom. I, p. 109; ook andere schilderingen in dit graf hebben deze drie kleuren. RAMSES III leefde in de vijftiende eeuw vóór onze jaartelling.

ondernemingen, uitgerust met het bepaald doel, om over zee oorlog te voeren; eindelijk bij het toenemen der beschaving en der groote handelsbetrekkingen tusschen de volken, werd eene vaste krijgsmagt ter zee onontbeerlijk.

Het is aan die oorspronkelijke scheepvaart, de koopvaardij, toen, na den woesten toestand der middeleeuwen, bij het opkomen van de steden en den derden stand in *Europa*, de handelsbetrekkingen der volken zich begonnen uit te breiden, dat het eerste gebruik van wimpels en vlaggen op de schepen der landen van *Europa* is te danken, en waaraan almede in later tijd de Nederlandsche haren oorsprong verschuldigd is.

Men behoeft inderdaad niet ver te zoeken naar vroege sporen van het voeren van vlaggen en wimpels aan mast of vlaggestok, als onderscheidingsteeken op de handelschepen hier te lande. Vele steden, gunstig gelegen voor den koophandel ter zee, hadden reeds in de dertiende en veertiende eeuw op hun stadszegel een schip of eene gallei, voerende eene vlag of wimpel met een wapen, zinnebeeld, of kleurafscheiding, welke kleur, bij gebrek aan de kennis van het blasoen in die tijden, echter niet kenbaar is. Ook het oude zegel der Hanzestad *Lubeck*, heeft een schip met eene vlag aan den top, die almede geene kleurteekens draagt. Het oudste zegel van *Amsterdam*, aan tolbrieven gehecht, voert aan den mast van het koggeschip (1), het wapen van *Holland*, in welk landschap die stad in 1275 van haren oppersten landheer, den Graaf, tolvrijheid had verkregen. *Medemblik*, *Purmerend*, *Harderwijk* en andere steden, welke in die oude tijden tot het verbond der Hanza toetraden, voerden in hun zegel scheepjes met

(1) Kogge, (Kogchê, gr. schelp; coque, fr. scheepshol); oudste vorm van zee- en binnenvaartuig hier te lande; het waren betrekkelijk kleine schepen. Koketten werden de sloepen genoemd. De benaming is in de kof voor zeeschip, en kaag voor binnenschip blijven voortleven.

eene vlag met figuren, of wel met een wapen in het zeil.

Het oud secreet zegel van *Amsterdam*, waarop het koggeschip voorkomt met de wapens van *Amsterdam* en van *Henegouwen*, dagteekent blijkbaar van den tijd, dat GUY van *Henegouwen* (vóór hare inlijving in *Holland*) Heer der heerlijkheid *Amsteldam* was, van 1300 tot 1311. Buiten deze wapens, door één, en op latere zegels door twee personen, herauten of schildknapen gedragen, staan op het achterkasteel twee vlaggestokken, en op latere zegels één vlaggestok met de vlag met het stadswapen, hetwelk eveneens wordt gezien op den gespleten wimpel, die uit den mars afhangt.

Bij den aanvang der veertiende eeuw waren dus reeds vlaggen en wimpels aan vlaggestok en masten hier te lande in gebruik. De stedelijke vlag werd meestal, zelfs bij krijgsondernemingen gebezigd, in die tijden toen de steden in hunne handelsbelangen gewoonlijk op eigen gezag, soms met elkander vereenigd, zonder tusschenkomst van het graaflijk gebied handelden, ja, zelfs overeenkomsten met vorsten in andere landen troffen. Alleen wanneer zij het dienstig achtten het landsheerlijk gezag en zijne hulp in te roepen, of wanneer de krijgsonderneming geheel van den Vorst zelven uitging, heeft men zijn vlag of standaard, met het wapen van de Graafschap of met de kleuren van dat wapen gevoerd.

MELIS STOKE spreekt van het dragen der banier door een jong sergeant, maar hij zegt verder, dat men den zwarten Liebaart *afwierp* en *in zijne plaats* den rooden Leeuw opstak, welk afwerpen niet anders dan van den mast of vlaggestok kan bedoeld zijn. (1) Nog veel later vindt men gewag gemaakt van beide, het voeren van eene banier, zoowel als vlag aan vlaggestok of top, als gedragen door een' vaandrig.

(1) Dit is bij den zeeslag op de *Gouwe* ten jare 1304. MELIS STOKE, B. IX v. 1005, 1127, 1306—9.

Het schijnt, dat in die oude tijden, behalve wimpels aan de toppen en banieren aan mast of vlaggestok en in de hand gedragen, bij krijgsondernemingen vooral ook nog gekleurde figuren in de zeilen werden gevoerd, aan het wapen des landheers ontleend.

De scheepsvlaggen met de kleuren en het wapen der vorsten, zijn veel vroeger, op de koopvaarders zoowel als op de oorlogschepen, in gebruik geweest, dan in het laatst der vijftiende eeuw, zoo als de Heer DE JONGE zulks vermeende, op grond, dat daaromtrent geene vroegere bepalingen, van den landheer uitgevaardigd, bekend zijn. (1)

Men beweert, dat de vorstelijke en adelijke familiewapens meestal tijdens de kruistogten zijn ontstaan, waaruit de hofkleuren zijn voortgekomen. Graaf WILLEM I zoude op zijnen togt met 12 koggen, waarbij zich later nog 80 Friesche schepen voegden, naar het *Heilige Land*, — door welke vloot ten jare 1219, de verovering van *Damiate* werd volbragt, hetwelk een roemrijk feit mag genoemd worden, — het eerst den Leeuw van *Holland* in zijne veldteekens en banieren hebben aangenomen. Men vindt althans het eerst dien Leeuw op zijne zegels als wapenschild van den geharnasten ruiter en ook afzonderlijk; is dat zoo, dan mag men aannemen, dat die klimmende roode leeuw op gouden, dat is geelen grond, ook zijne scheepsvlag, (mogelijk nevens de kruisvaan), zal hebben uitgemaakt. Dit kon wel niet anders; waar zoo vele schepen aan den strijd deelnamen, als destijds meestal plaats had, moest men wel onderscheidingsteekenen aan de masten hebben; meermalen

(1) Eene teekening van FROISSART, medegedeeld in MONTFAUCON, *Monumens de la Monarchie Françoise*, voorstellende een zeeslag ten jare 1343, vertoont de schepen van de Engelsche en Fransche, zoo wel als van de Spaansche zijde, met vlaggen en wimpels met wapens, die ook op de verschansingen prijken.

bedroeg het getal der schepen verscheidene honderden; stelle men zich hierbij voor, dat die schepen opgepropt waren met manschappen, daarbij het krijgsrumoer en de verwarring van het gevecht, dat weldra, als het ware man tegen man plaats greep; meermalen daarenboven met schepen van verschillende volken, zoo als bij den slag op de *Gouwe*, door WILLEM *den Goede* tegen de Vlamingen in 1304, waarbij hij werd bijgestaan door eene Fransche vloot, onder den Genueschen Admiraal GRIMALDI, en eenige Spaansche schepen en galeijen onder PEDROGUE.

De beschrijvingen van zoodanige zeegevechten kunnen ons slechts een flaauw denkbeeld geven van den worstelstrijd, zoo als in de gevechten in 1351 op de *Maze*, tusschen MARGARETHA en haren zoon WILLEM V, waar zoo vele vaartuigen tegen elkander streden, dat de eerstgenoemde zelfs een maarschalk of opper-admiraal aan het hoofd harer scheepsmagt had gesteld, welke vloot 10000 strijders voerde. (1)

Vlaggen of wimpels ter onderscheiding der twee strijdende partijen waren in zulke gevechten onmisbaar, daarenboven moesten de afdeelingen der vloten hunne onderscheiding hebben, waartoe de kleuren, die in het wapen voorkwamen, bij voorkeur zullen gebezigd zijn, en dan nog voerden de schepen hunne stadsvlag in die tijden somwijlen, waardoor het getal der vlaggen zeer vermeerderde, zoo als dan ook op de weinige afteekeningen van scheepsstrijden van dien tijd, alsmede uit enkele overgeblevene aanteekeningen blijkt.

Ofschoon het alzoo genoegzaam zeker is, dat in die vroege tijden soms op de schepen de Leeuw van *Holland* in de krijgsbanier of scheepsvlag bij scheepsstrijden

---

(1) De beschrijving van het oorlog voeren ter zee in die oude tijden, vindt men in de *Geschiedenis van het Zeewezen* van den Heer DE JONGE, Deel I, blz. 19—26 der eerste uitgave.

hier te lande is gebezigd, is het echter niet zeker, dat zulks bij de scheepvaart in het algemeen het geval was; welligt dat men *eene* of *meer kleuren* van het wapen voor de gewone vlag heeft gekozen. De overlevering wil althans, dat er in vroeger tijden wel soms een enkel roode vlag hier te lande zou gevoerd zijn, gelijk men later het geel van den grond van dit wapen in de kleuren van hofliverei en vlag heeft weggelaten. De topvleugels of wakers op onze binnenvaartuigen zijn van ouds en thans nog meestal rood, hetwelk daarvan zijn oorsprong kan hebben. De visschers der noordelijke havens hebben ook den rooden, die der havens van de *Maas* en daar bezuiden den blaauwen waker.

De leeuw van *Holland* op geelen grond, ook later versierd met kroon, zwaard en pijlbundel, is nog in veel later tijden veelmalen bij de Nederlandsche scheepvaart als vlag gevoerd geworden, ook toen de rood- wit- en blaauwe reeds bestond; waarschijnlijk een overblijfsel van het vroeger gebruik.

Dat van deze vroege tijden ons weinig bekend is, kan geene verwondering wekken; de drukkunst was nog niet uitgevonden, evenmin de schilderkunst in olieverw. Teekeningen in kleuren bestaan er, zoover bekend is, niet van dien tijd hier te lande, waarop schepen voorkomen. De geest van bedrijvigheid door de winsten des koophandels opgewekt, was met ruwheid en onbeschaafdheid vergezeld, en gedurig belemmerden krijg en geweld, zoo door binnenlandsche verdeeldheid als door oorlog met het buitenland, de ontwikkeling van een regelmatig en ordelijk bestuur, waardoor, nog lang daarna zelfs, eenparigheid in het voeren van vlaggen werd gemist, en verschillende gewesten, steden en personen, daarin naar eigen goeddunken te werk gingen.

Zoo werd men, toen onze schepen in 1816 te *Banda* aankwamen om dezen post van het Britsch bestuur over

te nemen, aldaar verwelkomd met een orembaai of inlandsch vaartuig, waarop nevens twee oorspronkelijke inlandsche vlaggen, en de rood-wit-blaauwe, nog in het midden prijkte ééne vlag, die gezegd werd door den Admiraal KOEN bij de verovering des eilands te zijn geschonken, welke vlag was rood met geele punten, in het midden een zwarte Leeuw; welligt is het de vlag geweest van het schip de Zwarte Leeuw, hetwelk tot de scheepsmagt van KOEN behoorde. Het rood en geel schijnt tot het wapen van *Holland* betrekkelijk te zijn; of mogelijk is deze vlag afkomstig van eene der steden *Zierikzee* of *Schiedam*, welke den zwarten leeuw in hun wapen voeren. Hoezeer deze vlag ook van de destijds bestaande Hollandsche vlag afweek, schijnt zij toch te zijn gebruikt, althans, werd zij, zoo als de overlevering luidt, door KOEN tot een aandenken aan *Banda* gegeven.

Voorschriften tot het voeren van vlaggen door het hoog bestuur uitgevaardigd, vindt men het eerst ten tijde van KAREL *den Stoute*, bij WAGENAAR, *Geschiedenis van Amsterdam*, vermeld, maar daarbij wordt alleen gezegd, »dat in de schepen en marsen zullen gevoerd worden *het wapen* en *de standerds* van den Hertog;" deze ordonnantie ter beveiliging der scheepvaart werd uitgevaardigd in 1475, ten tijde dat door de steden *Amsterdam*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Monnikendam* en *Edam*, eene groote koopvaardijvloot naar de *Oostzee* werd uitgezonden, waarvan de grootste schepen als konvooijers werden gewapend, ter bescherming tegen Fransche kapers.

Door MAXIMILIAAN, Roomsch-Koning, als voogd over den minderjarigen FILIPS van *Oostenrijk*, werd in 1487 een bevelschrift uitgevaardigd ter bepaling der regtsmagt van den door hem aangestelden Admiraal, waarbij werd voorgeschreven: »dat alle schepen onder zijn gebied, aan wie zij toebehooren, of wat banieren zij voeren,

zullen gehouden zijn mede te voeren *de banieren*, *vleugels en standaers* van den Admiraal."

Deze Admiraal was ADOLF van *Bourgondie*, die, blijkens de vlag op het schip, dat op zijn Admiraals zegel gevonden wordt, zelf ook het wapen zijner familie, dat van *Bourgondie*, voerde.

Keizer KAREL V bepaalde bij een bevelschrift ten jare 1540, »dat de schepen *ten oorloge uitgerust*, behalve de vlag des Admiraals, ook zijne *vanen*, *wapenen* en *standaarden* moesten voeren." Wijders later in 1549, »dat niemand zijner onderzaten, op zee schepen ontmoetende, in eene haven binnenzeilende of eene sterkte voorbijvarende, toebehorende aan zijne vrienden of geallieerden, zal *mogen het principael vaenkin van zijne wapenen, op het schip wesende*, uit sijnen plaetse weeren of afnemen; maer sal wel mogen doen, teeckenen van salutatie en vriendschap met de wapenen van den quartiere of stede, van daer het schip toebehoort of met den topseyle of focke te samen of besonder." Quartiere beteekent, blijkens een ander artikel dezer ordonnancie, Landschap of Provincie. (1)

De bewoordingen in deze verschillende bevelschriften vergelijkende, ziet men dat daarin veel verschil bestaat.

Blijkbaar wordt hier onderscheid gemaakt tusschen de verschillende benamingen. Er bestonden velerlei onderscheidingen, er waren *wapens*, *standaarts*, *banieren*, *wimpels* en *vleugels*, en onder Keizer KAREL V, buiten die van den quartiere of stede van daar het schip toebehoort, nog een *principael vaenkin* met *zijne* wapens, hetwelk echter niet altijd aan boord was, wijl er staat *op het schip wesende.* Het is dus niet

(1) Men vindt deze bevelschriften in het *Groot Plakaatboek*, D. IV, bl. 1212, 1217 en 1226. Het laatstgemelde bevelschrift werd onder FILIPS II bevestigd en bleef dus tot den opstand van kracht, D. I, bl. 804.

waarschijnlijk, dat steeds op de koopvaardijschepen uitsluitend vlaggen, met wapenen beschilderd, zullen gevoerd zijn, maar dat men zich reeds vroeg tot de meer eenvoudige vlag, met de kleuren van het wapen van den vorst, het landschap of de stad, waartoe men behoorde, zal hebben bepaald, zoo als het laatst aangehaalde bevelschrift van Keizer KAREL V zegt, terwijl dat van 1540 alleen voor schepen *ten oorloge uitgerust*, is gegeven.

In de krijgsbanieren voerde men toen het Bourgondische kruis, den keizerlijken adelaar of soms het wapen. Wij zullen verder zien, dat er toen ook reeds eene rijks banier, rood-wit-geel, zonder wapen daarin, heeft bestaan, welke ook voor de koopvaardij werd gebezigd.

De voornaamste banier met het wapen der Vorsten, was voor krijgsondernemingen bestemd. Zij zal slechts bij uitzondering en met vergunning, wanneer zulks wenschelijk geacht werd, bij particuliere ondernemingen ter zee zijn gebezigd. Dit was het geval met de konvooijers bij de vloot naar de *Oostzee* in 1474, hier boven vermeld.

Zoo vindt men in de rekening der uitrusting in *Zeeland*, onder den Admiraal ADOLF VAN BOURGONDIE, in 1523, ter bescherming der haringvisscherij, van elf oorlogschepen, dat 10 valsanen (wimpels) en 50 vierkante standaarden, *al geschildert mette wapens van zijne Keizerlijke Majesteit*, zijn verstrekt. Ook op eene afbeelding van *Antwerpen*, ten jare 1500, bij WILLEMS, *Onderzoek naar den oorsprong dier stad*, is een schip, welks vlag den Keizerlijken arend heeft. Bij openbare vertooningen was ook deze standaard zeer algemeen.

In eene uitgebreide rekening van J. CORTE JZ., mede op het Rijks Archief, van de uitreeding van 13 groote en eenige kleinere schepen te *Amsterdam*, ten jare 1533, tegen de rebellen van *Lubeck*, vindt men van vlaggen geen gewag gemaakt. Evenmin in eene aldaar aanwezige rekening van JEREMIAS SANDELIN, Rentmeester van

Zeeland, wegens de uitrusting van 10 schepen, ter overbrenging van 4000 man troepen naar *Spanje* in 1542. Zij zullen dus hunne gewone vlag gevoerd hebben. Zelfs was het voeren van 's Vorsten banier op de krijgsschepen in oude tijden somwijlen beperkt tot die, waarop zich vorstelijke personen of Admiralen bevonden. (1)

Bepaalde voorschriften, hoe de vlaggen voor de koopvaarders moesten zijn, hebben er in oude tijden niet bestaan; wanneer zij soms gegeven zijn, waren zij van tijdelijken aard. Eerst langzamerhand, uit eigene beweging en onder veel onregelmatigheid, heeft zich het gebruik eener meer algemeene koopvaardijvlag ingesteld. Aanvankelijk, zoo als de behoefte medebragt, voor reizen naar buitenslands; terwijl bij de binnenlandsche scheepvaart de onregelmatigheid voortduurde, gelijk nog veel later de tafereelen, die daarvan bestaan, kunnen aantoonen. Zelfs is het niet altijd mogelijk de reden op te sporen, waarom sommige vlaggen op het eene schip op hetzelfde tafereel anders worden gevoerd dan op een ander.

Na dit vlugtig overzigt, hoe het in oude tijden, zoo in het algemeen als meer bijzonder bij de koopvaart, met opzigt tot het voeren van vlaggen, op de schepen gesteld was, verdient hier nog te worden vermeld eene bijzonderheid, die merkwaardig is ten aanzien van het reeds vroeg bestaan der drie kleuren, tot onderscheiding der standen hier te lande, voor de plaatsen bestemd tot openbare regtspraak.

---

(1) De scheepsstrijd in 1343, vroeger aangehaald, bij FROISSARD, heeft niet alle schepen met vlag en wapen; sommige hebben eene krijgsleus op den mars geschilderd, andere alleen wapens op de verschansingen. Deze wapenschilden bij de Franschen *pavois* genoemd, dienden ter bescherming der strijders.

Het is bekend, dat in overoude tijden alhier, even als bij de meeste Germaansche volksstammen, de plaats waar het volk de regtspraak hield, werd aangewezen door eenen grooten platten steen, geregtssteen genoemd, het zij in het open veld op eenen heuvel onder eenen boom, of in het heilige bosch daartoe opgesteld. (1)

Het schijnt, dat bij den overgang dezer volken tot het Christendom, de vreemde overheersching, het leenstelsel en het instellen van adel en vaste ambten, en later bij het opkomen der steden, de regtspraak zich heeft verdeeld, voor elke der drie standen, waarvan de plaats werd aangeduid door geregtssteenen van verschillende kleur. De geregtssteen voor de geestelijkheid was rood; die der graaflijkheid, waaronder de baljuwen en ambachtsheeren, die alle edelen waren, en welke regtspraak in het begin der middeneeuwen in de plaats van de aloude regtspleging optrad, was wit; die der steden en burgerschap was blaauw. Deze steenen waren gelegd in den weg of de straat, ter plaatse waar voor elke dier afdeelingen der maatschappij het regt werd uitgesproken.

In verschillende oude steden in ons land liggen nog zoodanige steenen, of kunnen de plaatsen waar die lagen worden aangewezen. De naam *'sgraven steen*, *gravestein* of *gravesteen*, welke aan sommige oude gevangenhuizen gegeven was, is ontleend aan den Witten of 's Graven steen der geregtsplaats vóór den kerker.

Hoorn had zijne drie geregtssteenen, de roode, de witte en de blaauwe. De groote markt heet nog daarvan de *roôsteen*. Te *Leiden* lag de roode steen voor het *Marendorp*, de wijk der geestelijkheid; de witte voor de brug aan den hoofdtoegang tot den Burg, de

(1) Hofdyk, *Ons Voorgeslacht*, geeft eene omstandige beschrijving van de wijze dezer regtspraken. Men vindt van deze steenen nog te *Vuursche*, den *Lemelerberg*, *Oldenzaal* en *Hengelo* in *Overijssel* en op vele plaatsen in *Twente*.

blaauwe op de Breestraat niet ver van het stadhuis, alwaar nog de woorden, *de blaauwe steen*, in de bestrating zijn gelegd. De witte steen werd later in den Bourgondischen tijd aldaar voor de toen daargestelde gevangenis, die nog *'s Gravensteen* heet, gelegd. Te *Haarlem* zijn nog lang de witte steen bij het *Spaarne*, de blaauwe voor de vierschaar bij het Stadhuis aanwezig gebleven. *Muiden* heeft zijn blaauwen wijsteen; *Rhenen* zijn koningsteen, *Tiel* den blaauwen, *Nymegen* den blaauwen op den Hundisberg, nu de markt; *'s Gravenhage* den witten gravesteen en te *Bentheim* heeft men nog den Drusussteen. Het zijn overblijfselen van de overoude instelling, later met de kleuren voor de drie standen onderscheiden.

Men heeft de roode kleur van den leeuw, in het wapen van *Holland* als de kleur van het Christendom, met die kleur, welke de geestelijkheid voerde, in verband gebragt. Daar Graaf WILLEM I bij zijnen togt naar het heilige land het wapen met den *rooden* leeuw heeft aangenomen, kan het christelijk doel van dien togt op de keus van de kleur des leeuws invloed gehad hebben. Ook het kruisteeken der kruisvaarders was rood; zoo zou ook later de blaauwe tong en nagels van den leeuw, bij het opkomen van den derden stand, zijn aangenomen. (1) Dat het blaauw de kleur der burgerschap in de steden was, daarvoor kunnen onderscheidene bewijzen worden aangevoerd, die echter hier niets ter zake doen.

De drie kleuren der geregtssteenen, (2) die van de

(1) Het oude gebeeldhouwde en geverwde wapen van *Holland*, boven den ingang der gevangenpoort te *'s Gravenhage*, heeft nog den rooden leeuw, zonder blaauwe tong en nagels.

(2) Men vindt over de geregtssteenen eenige bijzonderheden vermeld bij NOORDEWIER, *Regtsoudheden*, *Utrecht*, 1853; voorts in den *Navorscher* 1855 en 1856. De bijzonderheden omtrent die te *Leiden*, heb ik te danken aan de Heeren Archivaris en Stads Architect aldaar.

middeneeuwen dagteekenen, doch welke nog onder de Graaflijke regering van het Bourgondische huis bijzonder zijn in stand gehouden, kunnen wel niet beschouwd worden regtstreeks in verband te staan tot het ontstaan der driekleurige vlag, maar zij bragten er zonder twijfel toe bij, om de vereeniging dier zelfde kleuren, bij het volk als geene vreemde zaak, integendeel eer als iets van overlang hier te lande eigen te beschouwen, toen bij het optreden van het Graaflijk Beijersche huis, in de heerschappij over deze landen, de vereeniging van het wapen van *Holland* met dat van *Beijeren*, ook de vereeniging van het rood met het wit en blaauw in de hofkleeding van het Graaflijk huis ten gevolge had. Dat rood, wit en blaauw vereenigd, kon daardoor te eerder als de volkskleuren worden aangenomen, als zoodanig ingang vinden, en als vlag in gebruik geraken.

Welligt is er overeenstemming in de oude overlevering der verpligtingen aan de kleuren der vlag gehecht: rood, vroomheid, dapperheid; — wit, trouw; — blaauw, standvastigheid, met de aanwijzing der kleuren van de geregtssteenen: rood, godsdienst; — wit, de verpligtingen jegens de regering des lands; — blaauw, die van de burgerij of het vrije volk in het volksbestaan.

In de eerste helft der zeventiende eeuw, schijnt de herinnering aan eene Grafelijke vlag nog levendig te zijn geweest. VONDEL, wiens *Gijsbrecht van Aemstel* meer de voorstellingen en toestanden van zijne en de voorgaande eeuw dan van de dertiende, die van zijnen held, aan zijne toeschouwers gaf, laat JAN PERSYN, heer van *Waterland*, (1) dien hij tot Admiraal verheft, *der Graeven Vlagge* voeren; deze vlag moet hij dus bij zijne toeschouwers als nog genoeg bekend geacht hebben. Het doet ons denken aan eene Graaflijke Hollandsche

---

(1) Vijfde bedrijf, 3e en 4e tooneel.

vlag van vroeger tijd. Er kan bedoeld zijn, óf de oude vlag met den rooden leeuw op geelen grond, óf eene zamengesteld uit de kleuren van dat wapen in later' tijd goud, met den klimmenden rooden leeuw met blaauwe tong en nagels, derhalve rood-geel-blaauw, waarbij eene verwisseling van het geel tegen wit niet vreemd zou zijn, daar toch de Graaflijkheid, onder de drie kleuren der geregtssteenen, het wit had, welke verwisseling in allen gevalle later, tijdens de graaflijke regering van het Beijersche huis zou hebben plaats gegrepen. Men kan uit VONDELS bewoording van *der Graeven Vlagge*, altijd tot het vroeger bestaan van eene Graaflijke Vlag besluiten, hoe die dan ook bedoeld zij.

Na de vermelding dezer bijzonderheden, zonder daaruit echter verdere gevolgtrekking te willen afleiden, komen wij terug tot het tijdperk der Graaflijke regering van het Beijersche huis.

Van groot gewigt is de mededeeling van den Heer GUYOT, in het X^e^ deel der Bijdragen tot de *Vaderlandsche Geschiedenis* en *Oudheidkunde*, door onwedersprekelijk bewijs uit het graaflijk rekenboek gestaafd, dat de kleuren der hofliverei dier vorsten, als graven van *Holland* en *Zeeland*, waren *rood*, *wit* en *blaauw*. Het rood is afkomstig van den Leeuw van *Holland*, het wit en blaauw van het wapen van *Beijeren*. Het goud of geel van den grond van het wapen van *Holland* is weggelaten, zoo als zulks in die tijden meer plaats had.

Opmerkelijk is het, dat juist dezelfde kleuren ook in het wapen van *Zeeland* voorkomen. Dit wapen is voorzeker van den graaflijken tijd herkomstig. De zwemmende leeuw is rood op gouden grond; de zes golvende banden die het water voorstellen, zijn blaauw en wit, eene treffende overeenkomst met de kleuren

van het *Beijersche* graaflijke wapen van *Holland* en *Zeeland.* De vlag der Provincie is almede rood, wit en blaauw, met het wapen in het midden. Het geel van den grond van het bovendeel van het wapen is ook hier weggelaten. Het een en ander brengt ons terug tot het *Beijersche* tijdvak, en tot het vermoeden van het gelijktijdige ontstaan met de Hollandsche vlag.

De tegenwoordige stadsvlag van *Amsterdam* draagt almede in zich een opmerkelijk kenmerk van overeenstemming in de schikking harer stads wapenkleuren, met die in de Hollandsche vlag, waarbij alleen het zwart het blaauw vervangt. Deze stadsvlag was oudtijds rood, zwart, rood, met drie witte kruizen op het zwart.

Ten tijde dat gravin MARGARETHA aan haren zoon WILLEM V, als verbeider of stedehouder de graaflijkheid opdroeg, was aan haar hof de liverei der Hollandsche beambten rood-geel; bij haren zoon blaauw-wit, de Beijersche kleuren.

Reeds bij den aanvang der regering van dit huis ontstond de binnenlandsche tweespalt met de namen *Hoeksch* en *Kabeljauwsch;* zij zijn gebleven nog lang nadat de oorzaak (de twist tusschen moeder en zoon) had opgehouden, zelfs nog onder de regering van het opvolgend stamhuis, toen dit in het Oostenrijksche overging. De Hoeksche partij droeg ter onderscheiding *roode* hoeden of mutsen, de Kabeljauwsche *graauw*, licht-graauw, graauw-blaauw. De Heer GUYOT verhaalt ons nog, dat in 1351 de aanhangers van MARGARETHA, meestal Hollandsche edelen met hun gevolg, het geel van het Hollandsche wapen in hunne liverei weglieten, ofschoon dit in de hofliverei der gravin nog bestond, hetwelk dus in zoo ver overeenstemt met die weglating bij den lateren graaf WILLEM VI in de hofliverei, blijkens de aanteekening des schatmeesters PH. VAN DORP.

De partijkleuren waren zeer algemeen onder het volk en werden dus nationaal. Geen wonder, dat toen de twist bedaarde, die zelfde kleuren zich van lieverlede tot eene meer algemeene volksvlag hebben vereenigd, gelijk zij bij de uitmonstering der hofliverei van den graaf gezien werden. Het ineensmelten van het blaauw en wit tot graauw was voor vlaggen of vaandels niet geschikt, hier bleven de twee kleuren zuiver van een gescheiden, ook waar de vlag als leus gevoerd werd.

In de scheepsgevechten in 1351, in *Zeeland* en op de *Maas*, tusschen MARGARETHA en WILLEM V geleverd, zal aan de eene zijde het wapen van *Henegouwen*, nevens den Hollandschen leeuw of zijne kleuren, aan de andere zijde het wit-blaauw in de wederzijdsche vlaggen en standaarden en op de zeilen zijn vertoond geworden. De partijschap later voortdurende, bleven vele steden óf Hoeksch óf Kabeljaauwsch. Nog in de laatste helft der zestiende eeuw ziet men op verschillende afbeeldingen schepen met de Beijersche kleuren, veelal verdubbeld, tegenover andere die rood en wit, of rood en blaauw hebben. Doch deze onderscheidingen worden doorgaans nevens de volledige, almede veelal verdubbelde Hollandsche vlag gevoerd, zoo als zulks verder in bijzondere beschrijvingen dier stukken zal worden aangetoond.

Deze tafereelen zijn wel van later tijd, maar van de tijden der laatste helft van de veertiende en van de vijftiende eeuw is niets tot ons gekomen, dat eenige zekerheid oplevert.

De stedelijke rekeningen van de uitrusting van schepen in dien tijd maken geene melding van vlaggen. Die in het Archief van *Leyden* in 1399, tot eene onderneming tegen *Stavoren*, en van 1477 tot 1479, aan welke laatste een deel ontbreekt, spreken alleen van wimpels met de stedelijke kleuren die de schutters voer-

den. Dit waren ook alle krijgsondernemingen; van de uitrustingen bij de koopvaardij schijnt niets in die tijden aangeteekend te zijn, dat is bewaard gebleven.

Toen de partijschap niet meer aanleiding gaf tot burgerkrijg, welligt reeds niet lang nadat de vrede tusschen moeder en zoon in 1354 gesloten was, of in de tusschentijden van rust, wanneer de twisten der partijschap smeulden, zonder weder uit te barsten, zal men, vooral voor de ondernemingen naar verwijderde landen, eene meer algemeene koopvaardijvlag in de vereenigde kleuren van *Holland* en *Beijeren* allengs meer en meer hebben verkozen, boven de vroegere vlag met den rooden leeuw of zijne kleuren, die thans niet meer alleen het landsheerlijk wapen of zijne kleuren uitmaakten en boven de vroeger gebruikelijke stedelijke vlaggen. De Beijersche vorsten woonden meermalen persoonlijk de krijgsondernemingen bij en voerden het bevel op de vloot, althans zullen zij die wel hebben geïnspecteerd. De kleuren der liverei die op hun eigen mantel prijkten en waarmede hunne volgelingen waren uitgedoscht, gaven aanleiding om ook die kleuren in vlag of standerd te voeren. Het blijkt niet welke vlag of standaard de Graaf op zijn schip voerde. Er is reden om te onderstellen, dat die nu rood-wit-blaauw zal geweest zijn. Eene vaste Marine was er nog niet. Wanneer de vloot na den strijd weder uiteenging en tot hare eigenlijke bestemming, de koopvaart, terugkeerde, zal voor die handelsondernemingen, waarvoor eene algemeene, uit de bij het volk reeds lang bekende kleuren zamengestelde vlag wenschelijk was, die vlag behouden en alzoo meer en meer als volksvlag in gebruik gekomen zijn. Wie eenmaal deze, door helderheid zoozeer uitmuntende vlag voerde, zal voor zoover hij niet door gewigtige redenen genoopt werd, daarvan terug te komen, van de driekleur hebben blijven gebruik maken.

Op deze wijze moest het gebruik der driekleurige vlag allengs meer algemeen worden; er bestaat, op grond van het aangevoerde, veel waarschijnlijkheid, dat de Hollandsche vlag, zoo al niet reeds in de tweede helft der veertiende, toch in het begin der vijftiende eeuw naar verre landen is begonnen gebezigd te worden. De kleuren van den Hollandschen leeuw werden in het rood en blaauw der vlag behouden; even zoo de drie in het Zeeuwsche wapen. De vroegere stedelijke vlaggen moesten bij het opkomen van vele koopsteden aanleiding tot verwarring geven; zij werden voor buitenslands onnut en vervielen, of werden nog hier en daar, even als de partijvlaggen, nevens de volksvlag gevoerd. De partijen bleven bestaan, en behielden hunne onderscheiding. Zoo zullen FILIPS VAN CLEEF, JAN VAN NAALDWIJK, FRANS VAN BREDERODE en MONTFOORT, hunne Hoeksche kleuren hebben behouden, bij de binnenlandsche ondernemingen hunner onderzaten; de Kabeljaauwsche hunne Beijersche. De Hollandsche driekleur zal daarentegen allengs bij de groote scheepvaart meer en meer zijn in gebruik gekomen, als vertegenwoordigende des Landheers gebied in verre landen, waar zij door den nijveren volksgeest in het Beijersche tijdperk, toen koophandel en zeevaart zoo groote uitbreiding erlangden, meer en meer gekend en geëerbiedigd werd.

Het gebied van het Beijersche graaflijke huis, strekte zich uit, behalve *Holland* en *Zeeland*, over *Friesland* als heer van dat gewest, en over *Henegouwen*. Het was, vooral in de latere tijden zijner 80 jarige regering, zeer bemind; het muntte uit door een welwillend bestuur en het verleenen van vrijheden, waardoor het volk aan het graaflijk geslacht zeer gehecht was. Koophandel en zeevaart namen bijzonder toe. Een krachtig volksleven ontwikkelde zich, zelfs door het voortduren der partijschap, bij de welvaart die er heerschte, en door

het opkomen van den nijveren burger- of middenstand in de steden. In het laatst der veertiende eeuw kwam op het voorbeeld en door het bezoeken van ***Frankrijk***, ***Spanje*** en ***Portugal*** en der landen aan de ***Middellandsche zee***, het gebruik van het kompas, eerst op die verre togten en daarna meer algemeen bij de zeevaart hier te lande in zwang. Die uitbreiding der vaart deed ook de behoefte aan eene nationale vlag ontstaan en men mag aannemen, dat de algemeene koopvaardijvlag hier te lande gelijkerhand met het kompas is in gebruik gekomen, beide als een noodzakelijk gevolg van de vaart op meer afgelegen landen, dan vroeger het geval was.

Bij de Nederlandsche Marine en evenzeer bij de oude Oost-Indische Compagnie (1), heeft van oudsher de overlevering bestaan van den hoogen ouderdom der Nederlandsche vlag, van tijden lang vóór den opstand tegen *Spanje;* van daar dat bij de marine het geschrift des Heeren DE JONGE, over den oorsprong der Nederlandsche vlag, bij zijne verschijning bij velen geen ingang vond.

Volksoverleveringen mogen worden mistrouwd, zoo niet verworpen, waar aannemelijke bewijzen van het tegendeel zich opdoen. Is dat het geval niet, dan verdienen zij veelal geloof, althans een grondig onderzoek; zij hebben dikwijls eenen grondslag, die door zoodanig onderzoek bevestigd wordt. Vooral indien er omtrent de zaak zelve wisseling van omstandigheden heeft plaats gegrepen, gelijk bij de Nederlandsche vlag, door de staatsgebeurtenissen die de geschiedenis vermeldt het geval was, — waardoor de herinnering aan zoodanige met de vaderlandsliefde in verband staande overlevering bij tijden weder wordt opgewekt, — strekken zoodanige

(1) Mijn vader, die bij de Oost-Indische Compagnie in de laatste helft der voorgaande eeuw tot den rang van Kapitein ter zee was opgeklommen, was ook van die meening.

gebeurtenissen krachtig om de overlevering te bewaren en bij het volk te onderhouden.

Het Bourgondische huis, hetwelk het Beijersche in de graaflijke regering opvolgde, bij den afstand van Gravin JACOBA aan haren Neef FILIPS *den Goede* in 1433, had, gelijk zulks door de aanhaling uit het tweede stuk van den Heer GUYOT is aangetoond, in zijn stamwapen onder andere óok dezelfde kleuren, rood, wit en blaauw.

De *baston de capitaine* van eenen *condutier* eener compagnie van ordonnancie onder KAREL *den Stoute*, was omwonden met blaauwe en witte zijde. De mannen van wapenen hadden op hun harnas een St. Andries kruis van rood fluweel; de *Achiers* droegen paletots half blaauw, half wit, met een rood St. Andries kruis daarover heen: *Monseigneur fera faire paletots de deux couleurs, assavoir de bleu et de blanc par moitié, à tout la croix Saint Andrieu de rouge.*

Ware ook zelfs het rood niet in het oorspronkelijke stamwapen geweest, dan zou die kleur door den Hollandschen Leeuw toch in het graaflijk wapen gekomen zijn.

Wanneer dus, zoo als hierboven als hoogst waarschijnlijk is aangenomen, de vlag van deze kleuren reeds allengs bij de koopvaart hier te lande zich had ingesteld, was er geene reden deze te veranderen of te verbieden. De oorspronkelijke Hollandsche koopvaardijvlag streed niet met de graaflijke kleuren van dit vorstenhuis; zij waren integendeel bij de landmagt of lijfwacht in gebruik.

Wij vinden wel, dat op de schepen, welke ten jare 1475, tijdens KAREL *den Stoute* werden gewapend, ter bescherming van eene groote naar de *Oostzee* bestemde koopvaardijvloot tegen aanranding van Fransche kapers, het wapen en de standers van den Hertog moesten gevoerd worden, maar gelijk vroeger reeds is opgemerkt, het onderscheid tusschen wapen en standers is niet op-

gegeven. Die standers konden van dezelfde kleuren zijn. Het strijdt daarenboven geenszins met het gelijktijdig gebruik bij de koopvaarders van eene volksvlag, indien het gebruik daarvan in dit gedeelte van 's vorsten gebied reeds bestond. De schepen waren slechts ten deele tot den krijg uitgerust, de overige ongewapend.

Uit het Bourgondische huis ging het gebied der *Nederlanden* over in dat van *Oostenrijk* in 1482, met de 12jarige voogdijschap van Keizer MAXIMILIAAN, bij den dood van zijne echtgenoot, de Gravin MARIA, over hunnen zoon FILIPS *den Schoone*. Het stamwapen van *Bourgondie* werd met het familiewapen van dit vorstenhuis vereenigd, zoo als het ook later bij FILIPS II van *Spanje* in diens familiewapen voorkomt, en in de afbeelding van den koninklijken standaard wordt gevonden, die gevoerd werd op het schip der Onoverwinnelijke vloot, waarop de Hertog van MEDINA SIDONIA als bevelhebber was ingescheept.

De kleuren in dit familiewapen van *Bourgondie* zijn, gelijk uit het stuk van den Heer GUYOT reeds is aangehaald, azuur, goud, zilver en keel (blaauw, geel, wit en rood); het rood bekomt weder *voor het graafschap* den voorrang.

Toen deze gewesten een voornaam deel van het uitgebreide Bourgondische gebied gingen uitmaken, kon hierin geene aanleiding gevonden worden, indien er reeds eene vlag rood-wit-blaauw als volksvlag in gebruik was, zulks tegen te gaan, het waren toch van de vorstelijke wapenkleuren. In allen gevalle kwam het graafschap, *met zijne volksvlag*, zoo die bestond, aan dit vorstenhuis. Dit was niet het geval met oorlogsbanieren of de vlag op de oorlogschepen; deze moesten van den vorst zelven komen, of door hem worden ingesteld.

De krijgsstandaarden der vorsten van *Bourgondie* hebben reeds vroeg een St. Andries kruis gehad; ten

tijde van JAN ZONDER VREES in 1411 was dit Bourgondische teeken de leus der partij die dezen vorst aanhing. Onder het Bourgondiesch Oostenrijksche huis werd het Bourgondische kruis, of ook de dubbele zwarte adelaar des Duitschen Rijks, in de krijgsbanieren te land gebezigd. Er was toen, even als later, veel verscheidenheid in de vaandels te land en bij de vlaggen ter zee. Eene banier rood-wit-geel werd ook reeds gebezigd. Dit een en ander wordt door platen en teekeningen van dien en later tijd bevestigd. Zoo vindt men in een plaatwerk van HOGENBERG, »*kurze Erzeichniss wie Keyser* CAROLUS V *in Africa dem Konig von Tunis, soo von dem* BARBAROSSEN *vertrieben, zur Hulffe komt &c. in* 1535, dat de schepen bij dezen togt gebezigd, voeren òf den dubbelen adelaar, het Bourgondiesch kruis, het Spaansche wapen, òf eene vlag met drie horizontale banen. De kleuren niet aangegeven zijnde, kan het òf de Keizerlijke, rood-wit-geel, geweest zijn, òf de Hollandsche, rood-wit-blaauw, hetwelk niet onmogelijk schijnt. *Holland* en *Zeeland* waren toen reeds onder 's vorsten gebied, en er kon dus ook wel één of meer schepen uit deze gewesten bij tegenwoordig zijn geweest. Het schip dat deze driebanige vlag voert, heeft die aan elk der toppen en bij herhaling op het dek aan vlaggestokken. Het was op dezen togt, dat KAREL V de ridderorde van het Bourgondiesch kruis heeft ingesteld. Het Bourgondiesch kruis, bestaande uit twee over elkander gelegde geknopte lauwertakken, die gezegd worden door wrijving vuur te geven, is, even als de vuurslag bij de orde van het Gulden Vlies, het zinnebeeld van door naijver aangewakkerde, ridderlijke en krijgsmansdeugden; het is dus bij uitnemendheid geschikt voor eene krijgsbanier. De vuurslag werd ook wel daarin op het midden van het kruis geplaatst. Het kruis is in de scheepsvlaggen van dien tijd purperrood en kon alzoo

niet op een rooden grond worden gebezigd. Bij den aanvang des opstands hadden de drie vaandels bij de Spaansche regimenten, het eerste *la Coronela*, (het kolonels vaandel), blaauw of violet naar den *Guidon* van *Castilie*, de beide andere wit, alle met het Bourgondische kruis, en op het midden het wapen van *Spanje: Castilie* en *Leon*, waarop, na de verovering van *Portugal* in 1556, en surtout, het wapen van dien staat was geplaatst, met zijne zes gouden kasteelen op rooden grond, op het midden de *quinas*, zijnde vijf blaauwe schilden op zilveren grond, elk met vijf zilveren bisans of penningen. Dit surtout van *Portugal* is later, onder FILIPS V, door de Fransche leliën op blaauw veld vervangen.

De tegenwoordige Spaansche vlag dagteekent van KAREL III.

Het schijnt, dat er bij de vaandels der regimenten van de Spaansche krijgsmagt hier te lande reeds spoedig verscheidenheid bestond. Men vindt in de platen van HOGENBERG in het werk van AYTSINGER, de *Leone Belgico*, gedrukt te *Keulen* in 1583, het vaandel wit, met Bourgondiesch kruis; — een ander, waarvan de bovenste helft met schuine ruiten, de onderste helft effen, met het Bourgondiesch kruis daarover heen; — een vaandel wit, met vier zwaarden in 't St. Andries kruis geplaatst, de gevesten naar het midden; — een ander geheel met horizontale banen, waarover het Bourgondiesch kruis; — nog een van boven effen wit, van onder gestreept met hetzelfde kruis; — later ziet men op het witte vaandel met dit kruis in de vier vakken elk eene spheer. De vendels der kavallerie hebben het Bourgondisch kruis met bloemen op het veld en den vuurslag op het midden; — andere hebben een doodshoofd en gekruiste doodsbeenderen. De kleuren dezer vaandels zijn in deze platen niet aangeduid.

Een handschrift op de Koninklijke Bibliotheek te *Brussel*, door W. DE GORTER, rederijker te *Mechelen*,

in de eerste helft der 17de eeuw vervaardigd, met 56 gekleurde teekeningen, voorstellende de kleeding, wapenen en standaarden der benden, die gedurende de Nederlandsche beroerten in de 16de eeuw, zoo onder de Spanjaarden als onder den Prins van *Oranje*, den Hertog van *Anjou* en onder den Aartshertog MATTHIAS gediend hebben, geeft ons ten aanzien der kleuren in de vaandels nadere opheldering.

Men vindt Fol. 12, het Spaansche vaandel, wit met Bourgondiesch kruis, versierd met figuren, ook afgezet met randen, rood, groen en wit; — Fol. 11, een vaandel rood-wit-geel; — Fol. 12, een ander rood-geel-zwart, met het Bourgondiesch kruis; — Fol. 91, 94 en 160 ziet men de Spaansche ruiters met puntige vaantjes aan de lansen, geel-wit of rood-geel; — wit met geelen rand en rood kruis; — zwart en wit geruit; — rood, met een wit doodshoofd en gekruiste doodsbeenderen; — rood met wit liggend geraamte; — vierkante vaantjes, groen met geelen boord en franje rood-groen, in het midden de gouden spheer; — zwart met wit geboord; — zwart met wit omzoomd, in het midden den gekruisten CHRISTUS met bloedige striemen. (1)

Deze gekleurde afbeeldingen komen vrij wel overeen met de boven vermelde, en toonen aan, dat er veel verscheidenheid in de vaandels der Spaansche legerbenden bestond. Met dat al ziet men er geen schijn van eene vereeniging van kleuren rood-wit-blaauw, evenmin van die der Spaansche koopvaardijvlag die er bestond, rood-geel-blaauw. Dit was ook niet het geval bij de Spaansche zeemagt. Tijdens de regering van FILIPS II is de vlag bij de Spaansche Marine steeds geweest wit met het Bourgondiesch kruis, met of zonder

(1) Ik heb deze bijzonderheden, door tusschenkomst van Z. M. gezant te *Brussel*, te danken aan de welwillendheid van den Heer NOLET DE BRAUWERE VAN STEELAND aldaar.

het wapen van *Spanje* op het midden. Bij de krijgstoerustingen te water hier te lande, door het Spaansch bestuur bevolen, zoo als die te *Amsterdam* in 1569, 1572 en 1573 onder Graaf DE BOSSU, werd dezelfde vlag gevoerd als op de schepen die uit *Spanje* alhier aankwamen, wit met het Bourgondiesch kruis. De in *Spanje* aangehuurde Hollandsche schepen hadden deze vlag veelal aan den grooten top, en buitendien de Hollandsche driekleur aan voortop en vlaggestok. Men ziet op sommige afbeeldingen nog een standaard of wimpel roodgroen, welke kleuren ook op de vaandels hiervoren omschreven bij DE GORTER worden aangetroffen.

Een naauwgezet onderzoek in de Bourgondische bibliotheek te *Brussel*, (1) zoo in de handschriften als in de gedrukte werken, over het tijdvak van het Graaflijk bestuur van dat Vorstenhuis hier te lande, heeft niets aan het licht gebragt, ten aanzien van het al of niet bestaan der vlag rood-wit-blaauw. Ook in de *Joyeuses entrées* van FILIPS *den Goede* af, tot FILIPS *den Schoone*, vindt men geene banieren met deze kleuren. Zij schijnt derhalve in dat tijdvak geene vorstelijke of rijksbanier geweest te zijn, ofschoon ook bij de krijgsmagt of lijfwacht, manschappen met deze kleuren werden gekleed.

Desniettemin hebben er in de verschillende landschappen, behoorende tot het uitgebreide gebied der Vorsten uit het Bourgondische, Oostenrijksche en Spaansche huis, bij de handels-scheepvaart bijzondere vlaggen bestaan, die aan de vorstelijke kleuren ontleend waren, of daartoe behoorden. Het waren die *van den quartiere van daar het schip toebehoort*, zoo als het bevelschrift van Keizer KAREL V van 1549 zegt.

Tijdens de regering van dezen Vorst was de vlag rood-wit-blaauw, reeds hier te lande de algemeene volks

---

(1) Dit onderzoek heb ik almede te danken aan de bereidvaardigheid der in de voorgaande noot genoemde Heeren.

of koopvaardijvlag; dit wordt door de nog bestaande afbeeldingen genoegzaam bewezen, gelijk hierna zal worden aangetoond.

De oudste vlaggeboeken en vlaggekaarten, die hier te lande bekend zijn, zijn van het laatst der 17e en het begin der volgende eeuw. (1) Zij dragen evenwel in zich de stellige blijken, dat zij uit veel vroegere opgaven zijn overgenomen of te zamengesteld. Men vindt daarin eene Spaansche koopvaardij vlag, *rood-geel-blaauw;* — eene andere, *rood-wit-geel;* — eene vlag van de galjoenen, *rood-wit-geel, de dubbele zwarte adelaar, omringd van de orde van het Gulden Vlies in het wit;* — eene vlag van *Vlaanderen, rood-wit-geel, in het wit het Bourgondisch kruis.*

De kleuren rood-wit-geel waren, zoo als reeds is aangetoond, hofkleuren van het Bourgondisch-Oostenrijksche huis. Zij waren oorspronkelijk Bourgondisch, men vindt die bij verschillende gelegenheden, zoo wel als banier, en ook als hofkleeding aangegeven onder de regering van Keizer KAREL V; zoo was bij de *Triumphelicke Incompte* van dien vorst met zijn' zoon PHILIPS te *Antwerpen* in 1549, de eerewacht dier stad uitgedoscht in kleeding en met pluimen, rood-wit-geel.

De vlag rood-wit-geel, ofschoon zij eene rijksvlag was, werd, zoowel in *Spanje* als in *Vlaanderen,* als koopvaardijvlag gebezigd. Zij was echter niet bij de Marine in gebruik. De Adelaar en het Bourgondische kruis, die er in gevonden worden, wijzen van zelven terug op de tijdvakken der Bourgondische en Oostenrijksche regering over de landen waar zij gebruikt werd, en die haren oorsprong aantoonen.

Sommige schrijvers in den *Navorscher* van 1852

(1) C. ALLARD, *Nieuwe Hollandsche Scheepsbouw*, gedrukt te *Amsterdam*, in 1695, en vervolg 1705. S. DE VRIES, *De doorlughtige Weereld*, *Amsterdam*, 1705.

beweerden, dat de vlag rood-wit-blaauw de oude koopvaardijvlag van *Spanje* zou zijn. De oude in dat land nog voorhanden vlaggekaarten zouden zulks kunnen staven.

Indien die vlaggekaarten mogten zijn van den tijd, dat *Nederland* met *Spanje* onder één gebied stonden, namelijk van het tijdstip, dat FILIPS *de Schoone* in 1505 Koning van *Spanje* werd, tot den afval der *Nederlanden*, onder FILIPS II, dan zou het niets bewijzen tegen het vroeger bestaan in *Nederland* dezer vlag, noch tegen hare herkomst uit de tijden der Graaflijke regering van het Beijersche huis, en tegen het reeds meer algemeen gebruik dier vlag als koopvaardijvlag hier te lande, onder die van het Bourgondische huis, vóór dat die landen met *Spanje* onder éénen scepter kwamen. Het zou alleen bewijzen, dat zij op het gegeven tijdstip ook bij de Spaansche koopvaart gebezigd werd.

De koophandel tusschen *Nederland* en *Spanje* is vermoedelijk reeds in het laatste gedeelte der vijftiende, maar vooral in het begin der zestiende eeuw, zeer toegenomen, en daar die landen, van laatstgenoemd tijdstip, onder hetzelfde oppergebied stonden, zou het niet onwaarschijnlijk zijn, dat men zich bij de koopvaart tusschen de beide landen van dezelfde vlag bediend hebbe, en de Spaansche schepen naar *Nederland* bestemd, evenzeer als die uit deze landen naar *Spanje*, de Hollandsche vlag voerden. Dit kan aanleiding gegeven hebben, dat men op de vlaggekaarten van dien tijd, deze vlag als eene Spaansche koopvaardijvlag vermeld vindt, gelijk men ook de bovenvermelde vlag, rood-geel-blaauw, als zoodanig in vlaggeboeken hier te lande vindt aangeteekend. Het nabijkomen der kleuren dezer twee vlaggen in hetzelfde rijk, kan ook zelfs aanleiding gegeven hebben, dat men ze onderling heeft verward, daar men te dier tijde toch op de vlaggen niet zeer

naauwkeurig was. Daarentegen is het niet waarschijnlijk, dat er vóór de zestiende eeuw eene Spaansche koopvaardijvlag bestaan hebbe. Zelfs de vlag rood-geel-blaauw kan welligt eene Hollandsche zijn, van oude herkomst. Kaartenboeken, waarop schepen met vlaggen zijn afgebeeld, het zij in manuscript, of naar de originele in druk verschenen, van het tijdvak der ontdekkingen van de Portugezen en Spanjaarden, vóór het begin der zestiende eeuw, zijn door mij, of door de welwillende medewerking van anderen geraadpleegd, maar geven geene oude Spaansche vlag van de kleuren rood-wit-blaauw, noch ook rood-geel-blaauw. Zij zijn óf éénkleurig óf met een kruis. (1) Men mag het dus er voor houden, dat er geene oudere Spaansche koopvaardijvlag heeft bestaan, dan ten tijde van Keizer KAREL V.

Een aanzoek, gedaan door tusschenkomst van den Spaanschen gezant hier te lande, bij het Hydrographiesch bureau te *Madrid*, om een onderzoek hieromtrent in te stellen, is onbeantwoord gebleven. Ook die bij andere personen zijn vruchteloos geweest.

(1) Twee Manuscript-Atlassen van zeekaarten op de Koninklijke bibliotheek te *'s Hage*, de eene van den Graaf FREDERIC DE ANCONA, in het latijn, van 1528, de andere zonder naam of jaartal, waarschijnlijk nog vroeger, voor den Dauphin van *Frankrijk* vervaardigd, hebben op de schepen geen kenbare vlaggen; zij zijn rood of blaauw, benevens roode wimpels. Eene kaart van *Spanje*, 1560, bij ZENOI te *Venetië*, heeft alle vlaggen wit met Bourgondisch kruis. Vicomte DE SANTAREM, *Atlas van de vroegste ontdekkingen der Portugezen*, te *Parijs* gedrukt 1842, heeft niets dan de gewone Portugesche Vlag; op één blad is nog, op een schip naar *Afrika* gerigt, blijkens bijschrift in 1346, eene vlag met 5 horizontale banen *ongekleurd*. In den in 1859 te *Munchen* uitgegeven Atlas: KUNSTMANN, *die Entdeckung Amerika's*, welke kaarten gekleurd te *Neurenberg* voorhanden waren, worden slechts twee scheepjes gevonden met gekleurde vlaggen, enkel rood. In HOGENBERG en BRAUN's *Civitate*, *Orbum terrarum*, *Coloniae*, 1572, gekleurd exemplaar, vindt men de Spaansche en Portugesche vlaggen, geheel blaauw of geel, alleen in het tweede deel Prospect *Nijmegen* eene vlag rood-wit-blaauw.

Bij zekeren letterkundige te *Mahon* heb ik in 1826 een Spaansch boekje gezien van de eerste helft der zestiende eeuw, waarin de vlag rood-wit-blaauw voorkwam als handelsvlag van *Spanje*, doch met het bijschrift, zoo ik mij de bewoordingen wel herinner, *de las Provincias de Flandres.*

Toen het geschrift van den Heer DE JONGE, over den oorsprong der vlag, in het licht verscheen, heb ik aan dien Spaanschen letterkundige geschreven, met verzoek mij dat boekje ter inzage te willen toezenden, doch kreeg ten antwoord, dat het, na vele aangewende moeite, niet was gelukt het terug te vinden.

Ofschoon nu, zoo als vroeger reeds is gezegd, zoo ver de in het werk gestelde nasporingen hebben gereikt, wel geene volstrekt stellige bewijzen voor het reeds, gedurende de tijden der Beijersche en der Bourgondische Graven, hier te lande in gebruik geraken der Nederlandsche vlag zijn voor den dag gekomen, zoo zijn er evenwel bij het geheel gemis van eenig bewijs, *welke* vlaggen, men buiten de stedelijke, gedurende dien tijd als koopvaardijvlag heeft gebezigd, dan ook *geene bewijzen tegen* de mogelijkheid daarvan voorhanden, terwijl er toch, gelijk gezegd is, min of meer aannemelijke gronden zijn, waarop het aanwezig zijn der vlag, vroeger dan tijdens den opstand tegen *Spanje*, als genoegzaam zeker mag worden verondersteld. Wij laten hier geleidelijk volgen het een en ander, wat ter onzer kennis is gekomen, dat hiertoe strekken kan.

In de boekerij der stad *Hamburg* wordt gevonden een handschrift in Middel-Rijnsch dialect van de eerste helft der vijftiende eeuw, zijnde het verhaal van eenen huwelijkstogt, (Brautfahrt) vol gevaarlijke avonturen, van zekeren LOHER (LOTHARIO), met zijnen schildknaap MALLER,

naar *Constantinopel* en *Palestina*, oorspronkelijk in het Latijn geschreven, genaamd *Fabula Romana de Lothario*, in 1405 in het Welsch (Fransch) overgebragt voor vrouwe MARGARETHA, Gravin de *Vaudemont* et *Joinville*, gemalin van Hertog FREDERIK van *Lotharingen.* Deze duitsche, geïllustreerde vertaling uit de evengenoemde Fransche, is gemaakt te *Antwerpen* in 1437, door of voor Vrouwe ELISABETH van *Lotharingen*, de dochter van eerstgenoemden, Gravin weduwe van *Nassau* en *Saarbruck*, met hulp van haren schrijver. Het stuk is versierd met vele tusschen den tekst geplaatste, fraai bewerkte teekeningen, waarop in het oog loopend meer dan andere kleuren, het rood, wit en blaauw voorkomen, zoo tot versiering van tenten als in banieren.

Men vindt daarin *op vele tenten* het bovendeel of de top rood-wit-blaauw, de kleurstreepen in schuine rigting en regelmatige opvolging der kleuren, als of de toppen dier tenten met de dubbele Hollandsche vlag waren omwikkeld. Op andere tenten ziet men deze kleuren in dier voege op de tentkap aangebragt, dat het midden bestaat uit overhoeksche ruiten, (losanges), blaauw en wit, het geheel omgeven met eene roode lijst; — een blaauw kruis en twee blaauwe schuine ruiten op witten grond, omringd van rooden rand; — de top rood, daaronder een schild blaauw-wit, regtstandig gedeeld; — de top rood, daaronder blaauw en wit, hoekig uitgetand, in het wit eene geele lelie, en van onder afgezet met gele sieraden; — de top rood-wit-blaauw, daaronder een schild blaauw-rood, dwarsgedeeld; ook op andere eene barret of muts blaauw-rood of rood-blaauw; zoodanige figuur ziet men ook op het zeil van een scheepje. Vaandels, met de kleuren blaauw en wit, met een rooden wimpel er boven, rood-wit-rood met een' blaauwen wimpel er boven, hetzij de

vlag in horizontale banen, of wel met een kruis van de genoemde kleuren geteekend.

Men ziet wijders nog onderscheidene fantasievlaggen met figuren: zwart met eene weegschaal; rood met drie geele beeren; geel en rood gestreept, enz. Voorts de Duitsche banier, zwarten adelaar op geelen grond; de Fransche, gouden leliën op azuren grond; beide met een' rooden wimpel er boven; (1) de vlag van *Lotharingen*, half Duitsch, half Fransch. Zelfs vindt men er eene romeinsche banier, rood met de letters S. P. Q. R., de spreuk der standaarden van het oude *Rome*, een purperroode wimpel er boven; wijders puntige standaarden, vermoedelijk Engelsch, wit met een rood kruis. Schier alle vlaggen hebben een' smallen rooden wimpel er boven, slechts enkele een blaauwen.

Wij hebben deze mededeeling niet willen terughouden, omdat zij, vooral wat de versiering der tenten betreft, zeer merkwaardig is, ofschoon zij niet als een afdoend feit voor het bestaan der driekleur als Hollandsche vlag kan gelden, al is ook uit de zamenvoeging van den rooden wimpel met het blaauw en wit, of omgekeerd, eenige gevolgtrekking te maken. Het volstrekt ontbreken van bewijzen uit zoo ouden tijd, en de bijzonderheid, dat het tijdstip der vervaardiging van dit handschrift, 1437, overeenkomt met dat van den overgang

---

(1) De Heer Bibliothecaris van *Hamburg*, Dr. PETERSEN, van wien mij deze mededeeling, door Z. M. Consul-Generaal aldaar is geworden, maakt de opmerking dat het in oude tijden zeer gebruikelijk was, gelijk men in deze teekeningen ziet, een' smallen wimpel, meest rood, boven de vaandels, met wapens en dergelijke te voeren. Zoo had men een' rooden wimpel boven de vaan met den Duitschen Adelaar, waaruit de Duitsche kleuren, zwart-geel-rood, hunnen oorsprong hebben zouden. De scheepjes in het handschrift afgebeeld, hebben geene vlaggen, maar meestal een rood kruis in het zeil en roode wimpels. Zij verbeelden oorlogsvaartuigen, wier marsen, en voor- en achterkasteelen zijn verschanst en met krijgslieden voorzien.

der Graaflijkheid van *Holland* met de verdere landschappen uit het Beijersche in het Bourgondische gebied, door den afstand van JACOBA op FILIPS den *Goede*, terwijl er de vereeniging van het Beijersche blaauw-wit, met het Hollandsche rood, of rood-blaauw, zoo duidelijk in te zien is, als ook dat het handschrift te *Antwerpen* is vervaardigd, maken het toch merkwaardig. Voor zoo ver men mag aannemen, dat eene zoo in het oog loopende aanwending der drie kleuren, als dit hier is geschied, aan de toppen en kappen der tenten, niet bloot toevallig kan zijn, moet men het er voor houden, dat de teekenaar met die voorstelling, voor de aanzienlijke vrouw, voor wie het stuk bestemd was, iets heeft bedoeld of op eene omstandigheid heeft willen zinspelen, (ofschoon het geschrift geen betrekking op *Holland* heeft), die toen juist plaats had, of waaraan hij de herinnering heeft willen verlevendigen, en die ons op het in gebruik zijn der Graaflijke Beijersche drie kleuren der hofliverei, ook tot banieren of vlaggen, even als tot versiering op legertenten te dier tijde, zouden wijzen.

De veelvuldige aanwending van eenen smallen rooden wimpel, hetzij boven eene vlag of banier, of op zich zelve, die men ook elders in oude teekeningen menigmalen aantreft, zoude, indien het rood in de oudste tijden de kleur van het Katholieke Christendom was, als een kenteeken, daarvan overgebleven, te beschouwen zijn.

Men vindt het aanwenden van wapens en hofkleuren aan tenten ook in de gekleurde teekeningen, in een op het Rijks Archief aanwezig, folio handschrift Repertorium van Regeringsstukken, uit den tijd der Bourgondische Graven, van P. VAN BEOOSTENZWEEN VAN RENISSE. Van de vijf teekeningen, voorstellende voorvallen, waarbij personen van het vorstelijk huis en andere zijn

afgebeeld, zijn er drie, waarop tenten, die behalve de wapens van den vorst en van de onder zijn gebied staande landschappen, van boven aangebragt, aan den onderrand der tentkap zijn versierd met afzetsels, waarop de volgende kleuren in volgorde zijn herhaald: zwart-wit-rood; rood-blaauw-rood-groen; groen-wit-rood-wit-zwart-wit. Deze kleuren zullen denkelijk wapenkleuren zijn van den vorst en der onder zijn gebied behoorende landen. Het rood, wit en blaauw, wordt er in gevonden, maar niet bijeengevoegd.

De onderzoekingen bij de archiven der Hanzesteden in het werk gesteld, om na te gaan, welke vlaggen onze koopvaarders, tusschen 1350 en 1550 op die steden varende, maar vooral in het laatste gedeelte van dat tijdvak hebben gevoerd, hebben niet de gewenschte vruchten opgeleverd. Bij een naauwgezet onderzoek is gebleken, dat die Archiven daaromtrent niets bevatten, en dat ook geene geteekende vlaggekaarten van die vroege tijden te vinden waren, zoodat buiten het bovenvermelde handschrift te *Hamburg*, niets is gevonden, dat eenig licht in deze zou kunnen geven.

Op het stadhuis te *Amsterdam* vindt men een schilderstuk in olieverw, vervaardigd door CORNELIS ANTHONISZOON in 1536; het stelt de stad voor, vogelvlugt genomen, zoo als zij in 1480 was uitgelegd en nieuw bemuurd (1); op den voorgrond het *Y*, met vele schepen. Het is vermoedelijk het oudste schilderstuk hier te lande, waarop schepen voorkomen; het is uitvoerig bewerkt, en op de schepen ziet men velerlei vlaggen, waaronder veelmalen de Hollandsche, rood-wit-blaauw.

---

(1) WAGENAAR, in zijne *Beschrijving van Amsterdam*, vermeldt, dat CORNELIS ANTHONISZ., was een man van aanzien te *Amsterdam*, die later de ambten van raad en schepen aldaar bekleedde; volgens IMMERZEEL, *Levens der Nederlandsche Schilders*, zou hij reeds in 1482 begonnen zijn het stuk te maken.

Men heeft aan dit stuk, wat de vlag betreft, geschiedkundige waarde willen ontzeggen, omdat het herhaaldelijk was opgeschilderd. Voor een twintigtal jaren is evenwel, onder de persoonlijke zorg van den verdienstelijken Stads-Archivaris, door een bekwaam schilder, de verf die er vrij dik oplag, met behoedzaamheid en naauwkeurig tot de grondkleur afgenomen en het oorspronkelijke bijgeholpen, zoodat het er voor mag gehouden worden, dat het getrouw is hersteld. Het wordt door den Heer Archivaris en ook door andere kundige mannen, geacht niet waarschijnlijk, dat de oorspronkelijke kleuren der vlaggen niet behouden zijn. Er is daarenboven in de wijze, hoe de verschillende vlaggen op dit tafereel voorkomen, zekere evenredigheid, die voor de echtheid der voorstelling schijnt te pleiten. Men vindt er de vlaggen van *Denemarken*, rood met wit kruis; van *Engeland*, ook *Genua*, wit met rood kruis; van *Frankrijk*, ook van *Zwolle*, blaauw met wit kruis; van het Bourgondische gebied, wit met het roode Bourgondische kruis; van *Bremen* of *Wismar*, zeven strepen rood en wit; de oude vlag van *Amsterdam*, rood, zwart, rood, met drie witte kruizen in het zwart; van *Dordrecht*, rood, wit, rood; van *Middelburg*, geel, wit, rood; alsmede nog eene vlag, geel met rood kruis.

De Deensche vlag komt het menigvuldigst voor, men telt ze zeventien malen; dit is in overeenstemming met het levendig handelsverkeer tusschen *Amsterdam* en het Noorden; de rood-wit-blaauwe vlag achtmalen; de witte met het roode kruis (*Engeland* of *Genua*), ziet men negen malen; de Amsterdamsche drie malen; de overige komen in minder getal voor.

Waarschijnlijk is het niet, dat de Hollandsche vlag door eene latere hand bijgebragt, en de andere vlaggen onveranderd zouden gebleven zijn, terwijl zelfs die

van *Amsterdam* niet gemoderniseerd, maar de oude vlag gebleven is. (1)

Tegen de echtheid der driekleur op dit tafereel, is nog in het midden gebragt, dat van eene houtsnêegravure daarvan, door CORNELIS ANTHONISZ. in 1544 vervaardigd, een gekleurd exemplaar in de fraaije verzameling van Jhr. J. P. SIX te *Amsterdam* aanwezig is, waarop de vlag rood-wit-blaauw niet gezien wordt; men vindt er *eenmaal* een wimpel of drijvende standaard, rood-wit-rood met de drie kruizen van het Amsterdamsche wapen in het wit. Vele vlaggen schijnen wit met het Bourgondisch kruis, maar de meeste zijn zoo klein, grof en onduidelijk, dat men geene kleuren daarop kan onderscheiden, hetgeen niet te verwonderen is in deze zoo oude houtsnede. Het schijnt dat hierin geen afdoend bewijs tegen de echtheid der vlag op de schilderij is gelegen; evenzoo is het met eene kopij in olieverw, daarvan gemaakt door J. DE MICKER in het begin der zeventiende eeuw, waarop in het geheel geene kleuren van vlaggen kennelijk zijn.

Zoo lang geen meer stellig bewijs van het tegendeel is geleverd, schijnt het er voor te mogen worden gehouden, dat de acht Hollandsche vlaggen op het oorspronkelijke stuk, van gelijken ouderdom zijn als het geheel. Het stuk is geschilderd in het begin der Graaflijke regering over *Holland* en *Zeeland* van Keizer KAREL V. Het zoo veelmalen daarop voorkomen der Hollandsche vlag, toont, dat zij toen, evenzeer als de stedelijke vlaggen, op de Nederlandsche koopvaardijschepen in gebruik was. Dit wordt te meer bevestigd, door dat wij, welligt niet meer dan een vierde eeuw later, bij het begin van den opstand tegen *Spanje*,

---

(1) De naauwkeurige opgave van de getalen der verschillende vlaggen op dit tafereel, met de daaruit afgeleide gevolgtrekkingen, heb ik te danken aan den Heer J. TERGOUW te *Amsterdam*.

deze vlag op alle tafereelen van dien tijd, die er zoo veelvuldig voorhanden zijn, schier op alle Hollandsche schepen zien, zoo bij de koopvaart, als op die der watergeuzen welke aan den kampstrijd deelnemen, en zoo lang niet allengs hier en daar, bij de laatstgenoemden, het rood in de vlag door het oranje werd vervangen.

Het vroeger aangehaalde werk van AYTSINGER, *de Leone Belgico*, in 1583 gedrukt, ofschoon op de platen geene kleuren zijn aangegeven, heeft eene afbeelding van het eerste (mislukte) wapenfeit, waarbij eenige edelen, aangevoerd door TOULOUZE, die uit *Antwerpen* eene onderneming op *Vlissingen* of *Middelburg* wilden wagen, welke toeleg echter verraden was, zich te *Austruweel* bij *Antwerpen*, op den dijk hadden verschanst, van waar zij door uit *Brussel* aangerukte troepen der Regentes, op den 13den Maart 1567 verdreven werden. Men ziet op het scheepje, hetwelk zij bij zich hebben, nevens de vlag van *Antwerpen*, de driekleur, die ook bij alle wapenfeiten te water, welke vervolgens worden afgebeeld, op de geuzenscheepjes te zien is. Zij waait op al de schepen op de plaat van de inneming van *den Briel*, alsmede bij den troep, die naar de stadspoort oprukt.

Wij komen nu tot het tijdvak, na het evengenoemd feit, op den 1sten April 1572 door de watergeuzen ten uitvoer gebragt; een tijdvak van welks voornaamste opvolgende, gewigtige wapenfeiten gekleurde afbeeldingen tot ons zijn gekomen, die ongeschonden bewaard, met de oorspronkelijke kleuren der vlaggen, onwedersprekelijke bewijzen opleveren, dat de vlag, rood-wit-blaauw, toen niet alleen reeds bestond, maar ook dat haar gebruik bij de scheepvaart hier te lande zeer algemeen was, zonder dat er eenig blijk bestaat, dat eene zoo in het oogloopend algemeene invoering dezer vlag op dat tijdstip, van hoogerhand bevolen, of daartoe aanleiding gegeven was; daarentegen was de krijgsvlag

te water van den Souverein een andere, gelijk reeds hiervoren is aangetoond.

In de eerste plaats vorderen eene naauwkeurige beschouwing, de zoo keurig bewerkte Middelburgsche muurtapijten in de vergaderzaal der gewestelijke Staten aldaar; het zijn zeer kostelijke gedenkstukken; vooral ook om de uitvoerige bewerking zijn zij merkwaardig. Zij geven eene vrij naauwkeurige afbeelding van de inrigting en van de soort van schepen, welke aan de daarop afgebeelde heldenfeiten der dappere Zeeuwsche watergeuzen deelnamen. Zij zijn vervaardigd eenige jaren nadat de daarop voorgestelde gevechten plaats grepen, doch men mag aannemen, dat de uitvoerige teekeningen, waarnaar zij bewerkt zijn, reeds vroeger zijn gemaakt. (1) De naauwkeurigheid en uitvoerigheid der bewerking kunnen geacht worden, een waarborg voor de juistheid der voorstelling, ook op het stuk der vlaggen, die met veel zorg schijnen te zijn ten toon gesteld.

Ofschoon deze gedenkstukken, die voor de geschiedenis van het roemrijk tijdvak des bevrijdingsoorlogs van veel waarde zijn, tot nu toe vrij wel zijn bewaard gebleven, zoo zijn zij toch der vergankelijkheid onderworpen. Dit doet den wensch opkomen, dat de regering zich daaraan late gelegen liggen en er gezorgd worde, om door een bekwaam zeeschilder, op matige schaal, spoedig daarvan getrouwe kopijen in olieverw te doen maken, opdat niet te eeniger tijd de voorstelling geheel verloren ga.

Van de vlaggen op elk dezer tafereelen voorkomende, wordt in de bijlage A eene naauwkeurige opgave gevonden, (2) welke met zeer veel zorg in de bijzonderheden is opgenomen.

---

(1) Zij waren besteld den 30sten Julij 1591, en zijn door J. DE MAECHT in acht jaren bewerkt.

(2) Zij is te danken aan de bereidwilligheid van den Heer Griffier der Staten, geholpen door den Heer Archivarius van *Zeeland*.

Die merkwaardige bijzonderheden geven aanleiding tot de navolgende bemerkingen en daaruit af te leiden gevolgtrekkingen, in verband tot hetgeen reeds is aangegeven, ten aanzien van de waarschijnlijkheid van het vroeger bestaan en de herkomst der vlag, uit het tijdperk der Graaflijke regering van het Beijersche huis hier te lande, gelijk mede nopens het in gebruik komen der oranjekleur in de krijgsvlag.

1°. Reeds op het tafereel van het eerste wapenfeit, het nemen door EEUWOUT PIETERSE DE WORST, in Julij 1572, drie maanden na de inneming van *den Briel*, van Spaansche schepen, met den Hertog van MEDINA CELI, uit *Spanje* aangekomen; even als op de volgende tafereelen, ziet men schier al de Zeeuwsche schepen met de vlag *rood-wit-blaauw*, als de voornaamste vlag, het zij enkel of verdubbeld, alsdan veelal eindigende met nog eens het rood.

2°. De Hollandsche schepen, in dienst van *Spanje*, of met de Spaansche oorlogschepen uit dat land aangekomen, voeren almede deze vlag, zoo op het evengenoemd tafereel, als op dat van den strijd in Januarij 1574, voor *Middelburg*, tegen ROMERO. De vlag met het Bourgondiesch kruis waait aan top; ook soms, zoo het schijnt, eene die rood-wit-blaauw is, gedekt met een rood kruis.

3°. Zeer opmerkelijk zijn de vlaggen, inzonderheid op de twee tafereelen der scheepsstrijden van 1572 en 1574, welke van de gewone opvolging rood-wit-blaauw afwijken. Het meest in het oogloopend is de dikwijls voorkomende vlag, *blaauw-wit*, dubbel of driewerf, soms nog eindigende met blaauw; als ook *rood-blaauw* op gelijke wijze verdubbeld, alsmede wimpels *rood-wit*, verschillend ingerigt.

4°. Men ziet de oranjekleur, hetzij als vlag of wimpel, of als banier in de hand gedragen, met of zonder

oranjetak en appelen of andere figuren daarin, ook toegevoegd aan de evengenoemde tweekleurige vlaggen. Wel is niet overal het oranje duidelijk van rood te onderscheiden, maar op vele plaatsen is het daarentegen niet twijfelachtig.

5°. De oranjekleur wordt schier niet gevonden in vlaggen, waar de opvolging der kleuren de gewone is, ter vervanging van het rood. Het is als of deze kleur alleen is *toegevoegd* aan de tweekleurige vlaggen. Men ziet deze vlaggen doorgaans, nevens de gewone vlag, rood-wit-blaauw, afzonderlijk geheschen, als tot een bijzonder doel of leus bestemd.

6°. Er heerscht veel verscheidenheid in versieringen aan sommige vlaggen aangebragt, welke men zou geneigd zijn als willekeurig te beschouwen; met die welke zich op verschillende schepen herhalen, schijnt een doel tot onderscheiding te zijn beoogd. Men ziet ook oranje met blaauw bijeengevoegd, vermoedelijk de kleuren van *Oranje* en *Nassau* vereenigd.

De bijzonderheden der vlaggen op deze tafereelen overwegende, komt men tot de gevolgtrekkingen:

Eerstens. De vlag rood-wit-blaauw, die op alle Nederlandsche schepen gezien wordt, ook die in Spaansche dienst of aangehuurd zijn, is de algemeene, en waarin het rood *nog niet* door oranje is vervangen.

Ten tweede. Op de twee tafereelen van de scheepsstrijden van Julij 1572 en Januarij 1574 ziet men meermalen twee bijzondere vlaggen, de eene blaauw–wit, de andere rood-blaauw; zij hebben die kleuren veelal twee- of driemalen herhaald, gelijk zulks met de driekleurige vlaggen insgelijks het geval is. Bij sommige dier vlaggen schijnt het oranje, boven of onderaan, of tusschen in bijgevoegd te zijn. Deze vlaggen worden met of benevens de volledige vlag rood-wit-blaauw gevoerd. Zij moeten dus tot een bepaald doel ter onder-

scheiding bestemd zijn. De vlag blaauw-wit bestaat uit de Beijersche kleuren, of die der Kabeljaauwsche partij gelijk vroeger is gezegd. Het rood-blaauw zullen zijn die van den Hollandschen leeuw, met tong en nagels. (1)

De steden van *Zeeland*, waaruit de Zeeuwsche watergeuzen waren uitgerust, hebben in hunne wapens, hierachter in Bijlage B vermeld, geenszins de kleuren dezer vlaggen. *Goes* heeft op de onderste helft van het schild den zilveren gans, van haren naam afkomstig, op zwarten grond; op de bovenste helft het Henegouwsch-Beijersche wapen, zoo als *Tholen* en *Brouwershaven* dat van *Henegouwen* hebben, hetwelk van de tijden der graaflijke regering dier huizen, welligt als heeren dezer steden, oorspronkelijk is. De stad en het land van *Goes* zijn echter tot het laatste toe aan *Spanje* getrouw gebleven, en hebben geen deel aan den kampstrijd der Watergeuzen genomen. De stadskleuren waren *roze-rood-wit*. Geen vlag met de kleuren blaauw-wit schijnt ooit bij deze stad (2), evenmin als bij de andere Zeeuwsche steden te hebben bestaan. Het zijn dus geene stedelijke vlaggen. Onregelmatigheid aan de nieuwheid der vlag toe schrijven (3) kan het niet zijn, want men ziet de volkomene vlag er nevens.

Er schijnt alle grond, om deze vlaggen te beschouwen als overblijfselen der Hoeksche en Kabeljaauwsche partijen in sommige der Zeeuwsche steden. Zij maken, te zamengevoegd, de kleuren uit der Hollandsche vlag. Zij hebben dezelfde bijzonderheden van herhaling der kleuren, en te eindigen met nog eens onderaan, de bo-

---

(1) Het wapen van *Holland* was: d'or, au lion grimpant de gueules, armé et lampassé d'azur.

(2) Ik heb deze mededeelingen te danken aan de welwillendheid van den Heer Burgemeester van *Goes*.

(3) De Heer DE JONGE staat deze meening voor: *Geschiedenis van het Zeewezen*: deel I, pag. 241; *Oorsprong der Nederlandsche vlag*, bladz. 56.

venste kleur er bijgevoegd, als men bij de driekleurige vlag opmerkt, hetgeen eene gelijke vroege herkomst schijnt aan te duiden; die verdubbelingen kunnen althans niet aan de nieuwheid der Hollandsche vlag worden toegeschreven. Zij wijzen ons op eene gelijke herkomst uit het tijdvak der regering van de graven uit het Beijersche huis, tegelijk met de vlaggen blaauw-wit en rood-blaauw.

De bij herhaling voorkomende wimpel rood en wit, schijnt ook Hollandsch te zijn; deze kleuren versieren ook meermalen, in chêvrons, de boorden der schepen, op platen en teekeningen van dezen tijd.

Opmerkelijk is het, dat het oranje juist bij *deze* vlaggen op de Middelburgsche tafereelen schijnt bijgevoegd en nog niet in de gewone opvolging der kleuren het rood vervangt, en dat zij op die van de latere gebeurtenissen op die muurtapijten, niet meer gezien worden.

Ten derde. De oranjekleur wordt op deze tafereelen nog niet algemeen op alle schepen der Zeeuwsche watergeuzen, en zelfs minder op die van de latere gebeurtenissen, dan op die der vroegere aangetroffen. Men herkent in de wijze waarop deze kleur hier verschijnt, de blijken, dat zij uit de geestdrift van het oogenblik, dat men zijne hoop op den redder des vaderlands begon te vestigen, is voortgekomen. Het is het kenmerkend teeken, de vereenigingsleus voor den aanval, om zich, onafhankelijk van de algemeene volksvlag, welke zoo wel voor de spaanschgezinden als voor degenen die aan het verzet deelnamen, gemeen was, te kunnen onderscheiden; het was het geuzenteeken, *de geus.* Het gebruik, van eene kleine vlag op den boegspriet te voeren, was toen nog niet algemeen; ook hadden de groote schepen op het uiteinde van den boegspriet eene opstaande steng, in stede van het kluifhout, de blinde steng, waaraan veelal zoodanige onderscheidingsvlag ge-

voerd werd, hetwelk aanleiding zal hebben gegeven, toen later het kluifhout in plaats daarvan is aangenomen, dat de benaming van Geus voor eene kleinere vlag aan eenen vlaggestok, op het uiteinde van den boegspriet geplaatst, is in gebruik gekomen, en zulks als eene herinnering uit de tijden van den worstelstrijd tegen *Spanje*, met de benaming van Prinsengeus, als betrekkelijk tot 's prinsen familiekleur, het oranje, dat er bovenaan in prijkte, is bewaard gebleven. (1)

De benaming van geus brengt alzoo mede eene herinnering, die voorzeker elk Nederlandsch hart dierbaar is, terwijl deze kleine vlag, tot den nationalen scheepstooi behoorende, door dien naam, telkens het aandenken aan den roem van het voorgeslacht in den strijd voor de vrijheid moet verlevendigen. (2)

De nationale vlag nam toen echter nog de eerste plaats in, onveranderd, rood wit-blaauw. Het geuzenteeken, hetzij alleen oranje, veelal met eenige, de liefde des volks kenmerkende versieringen, of met de voorletters van spreuken, als: *pro patria; pro lege et rege et grege*, of dergelijke, of wel als toevoegsel bij andere onderscheidingsteekenen (de vlaggen rood-blaauw en blaauw-wit), aangebragt, ook soms enkel als vaandel opgestoken, had nog slechts eene tweede plaats op de schepen der watergeuzen.

Weldra echter werd het oranje ook in de plaats van het rood, in de gewone vlag, bij krijgsondernemingen

---

(1) BRANDT, *Leven van* DE RUYTER, fol. 104, vindt men in een raadsbesluit van de Algemeene Staten van 1654, gewag gemaakt van de vlag op de boegspriet oranje-wit-blaauw, echter niet met de benaming van Geus.

(2) Het oude scheeps-spreekwoord: »*de wind geust*," — wordt voordeelig, — volgens WITSEN, *Scheepsbouw*, afkomstig van de hervorming, doelt zonder twijfel op de verandering van den wind, welke de Watergeuzen, van de Engelsche kust komende, noopte den steven naar de *Maas* te wenden, hetwelk de verrassing van *den Briel* ten gevolge had.

tegen *Spanje* gebezigd, ofschoon toch de volksvlag rood-wit-blaauw is gebleven. Spoedig geraakte nu ook de herinnering aan de vroegere partijschap op den achtergrond, en kwamen de daartoe behoorende vlaggen, even als die der steden, geheel in onbruik. De volksvlag werd algemeen bij de koopvaart, inzonderheid naar buitenslands gebezigd.

Op de groote, keurig met de naald bewerkte afbeelding van het ontzet van *Leiden* in 1574, doch eerst in 1588 door O. VENIUS vervaardigd, ziet men zeer duidelijk, op twee tegenovergestelde poorten, als eenige vlag der stad *Leiden*, de dubbele Hollandsche rood-wit-blaauw, het onderste boven. Welligt heeft men daardoor voor de in aantogt zijnde bevrijders, den nood der stad willen aanduiden. Er is veel verscheidenheid in de vlaggen op de flottilles van roeivaartuigen, die in aantogt zijn uit de steden van *Zuid-Holland.* Op de Zeeuwsche vloot, die het naaste is, ziet men het rood-wit-blaauw, ook dubbel met nog eens rood; voorts rood-blaauw, met witte diagonaal-streep; blaauw-wit, met oranje-diagonaal. De overige hebben meestal oranje-wit-blaauw, almede op onderscheidene wijzen verwisseld met de schuine baan; voorts oranje-groen, oranje-blaauw en de blaauwe wimpel, met oranjetak en appelen.

De Delftsche flottille heeft een grooter gewapend schip »*die Arcke*," rijk met vlaggen getooid. De Rotterdamsche een dito, met op zijde het Admiraliteits dubbel anker. Schans- en tentkleeden zijn almede oranje-wit-blaauw en oranje-blaauw gekleurd.

Eene gekleurde kaart van *Noord-Holland*, door J. J. Z. BEELDSNIJDER te *Amsterdam*, voor den Koning van *Spanje* in 1575 gemaakt, daarna uitgegeven door J. J. WARMENHUIZEN, met opdragt aan de Staten van *Noord-Holland*, waarop de belegeringswerken der Spanjaarden voor *Alkmaar*, *Haarlem* en *Leiden* zijn aan-

getoond, heeft boven het schild met de wapens der steden een schip, voerende aan de toppen vlaggen met de kleuren rood-wit-blaauw.

In het Rijks Archief te *'s Gravenhage* vindt men drie geteekende kaarten, twee van vaarwaters op de *Maas*, waarvan eene in twee exemplaren op perkament, en eene van den Polder *Bommenede*, op last van de Staten van *Holland* in de jaren 1593, 1596 en 1597 vervaardigd, door de landmeters H. JZ. BEEN en J. HUYBERZ, waarop gewapende en andere zee- en binnenvaartuigen gevonden worden, van welke niet één het oranje, òf in de vlag òf afzonderlijk voert. Men ziet daarentegen de vlag rood-wit-blaauw veelvuldig, nevens andere onderscheidingsvlaggen, ook op schepen die de Spaansche, wit met Bourgondisch kruis, of de vroeger genoemde Spaansche koopvaardijvlag rood-geel-blaauw, de rood-groene wimpel en deze met de vlag rood-wit-geel in één gesmolten aan top hebben; bijlage C geeft eene naauwkeurige omschrijving van de vlaggen op deze kaarten, benevens de bemerkingen waartoe zij aanleiding geven.

Op een portret van BASTIAAN DE LANGE in harnas, zijnde in het bezit van een particulier aan *den Helder*, ziet men op den achtergrond het heldenfeit, waarbij hij, door den vijand omsingeld, een roemvollen dood verkiest en met zijne aanvallers in de lucht vliegt. Op het schip des helds is de rood-wit-blaauwe vlag, even als op de sierlijke gebeeldhouwde en gekleurde lijst, die het stuk omvat, en waarop zijn wapen, drie witte oesterschelpen op azuren grond, almede prijkt; gelijk ook een' helm met de drie kleuren in den vederbos.

Het schilderstuk op het raadhuis te *Hoorn*, gelijk ook de afbeeldingen aan een huis aan den *Karperkuil* aldaar, voorstellende de slag op de *Zuiderzee*, onder CORNELIS DIERICX, tegen de Spaansche scheepsmagt onder den Graaf DE BOSSU, in October 1573, zijn beide wel

bewaard en de kleuren der vlaggen duidelijk; alle zijn op de schepen der Watergeuzen rood-wit-blaauw en waaijen aan de toppen. Alleen op het schilderstuk, vervaardigd door BLANKHOF, ziet men op twee schepen nog eene vlag aan den vlaggestok achterop, met de kleuren oranje-wit-blaauw. Het Hollandsche Admiraalschip heeft op dit schilderstuk aan den top de vlag der Generaliteit, rood met den gouden leeuw en bundel pijlen. Deze en de vlaggen oranje-wit-blaauw worden niet gezien op het tafereel aan het voormelde huis. De Generaliteitsvlag is eerst veel later ingesteld, zoodat het stuk daarin blijk geeft later te zijn geschilderd. (1)

De vlag oranje-wit-blaauw in regelmatige orde, komt ook voor op het schilderstuk van de verdediging van *Alkmaar* in September 1573, dat op het raadhuis aldaar gevonden wordt.

Van een oranje-vendel vindt men het eerst melding gemaakt bij het kiezen van 's Prinsen zijde der stad *Enkhuizen*, op den 21ⁿ Mei 1572, weinige weken na de inneming van *den Briel* (2); vermoedelijk was het echter reeds vroeger bij de Geuzen in gebruik.

Het gebruik van het oranje op zich zelve en met het wit en blaauw vereenigd, is in de vaandels bij de krijgsmagt te lande, eer dan bij de Marine, eenigzins algemeen geworden. Men had er niet de oorspronkelijke Hollandsche koopvaardijvlag, maar de Spaansche kleuren,

---

(1) De schilder BLANKHOF is, blijkens IMMERZEEL, *Levens der Nederlandsche Schilders*, geboren te *Alkmaar* in het jaar 1628, en heeft dus eerst gebloeid in de tweede helft der 17e eeuw. De naauwkeurige opgaven van de vlaggen op deze tafereelen is mij geworden, door de welwillendheid van den Heer Burgemeester van *Hoorn*, zijnde opgenomen door den gewezen zee-officier de Heer J. STEELING aldaar.

(2) HOOFT zegt: »men stak het oranje-vendel uit," eene uitdrukking, welke doet denken, dat dit vaandel reeds meer bij 's Prinsen partij in gebruik was.

welke bij 's Prinsen krijgsvolk wel door andere moesten vervangen worden; men vindt het reeds in 1568, voor de vaandels van 's Prinsen krijgsvolk vermeld. Het was ook omtrent dezen tijd, dat de bestelbrieven, *lettres de marque*, door den Prins van Oranje aan de Watergeuzen werden uitgereikt. Deze voerden aanvankelijk de oude volksvlag rood-wit-blaauw, die toen nog niets gemeens had met des Prinsen wapenkleuren. Zij werd toch eveneens gevoerd op de door *Spanje* aangehuurde schepen van *Nederland*. (1)

De gedenkstukken van de heldendaden der Watergeuzen bij den aanvang van den strijd tegen *Spanje*, leveren ons het bewijs, dat het gebruik der oranjekleur, hetzij op zich zelve als vlag of vaandel, hetzij met andere kleuren van in gebruik zijnde vlaggen te zaamgevoegd, niet in eens, maar allengs is in zwang gekomen, terwijl niettemin de algemeene volksvlag, rood-wit-blaauw, bleef bestaan. Nog langen tijd bleef men ook, in den krijg ter zee, de vlag rood-wit-blaauw, zoowel als de vlaggen enkel oranje, of oranje-wit-blaauw, nevens elkander gebruiken.

Het is waar, onderscheidene dezer tafereelen zijn eerst eenige jaren, sommige zelfs veel later vervaardigd, dan het tijdstip, waarop de feiten hebben plaats gehad. Ook de Middelburgsche tapijten zijn eenige jaren later gemaakt, maar, zoo als vroeger reeds gezegd is, de uitvoerigheid, de naauwkeurigheid en de verschei-

---

(1) J. GOUDRIAAN, *Memorandum der geschiedenis van het vaderland*, p. 154, in navolging van VAN LENNEP, *Voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland*, 2e Afd., 3e Stuk, p. 131, die in zijnen verhaaltrant zegt, dat de Watergeuzen de kleuren van het wapen des Prinsen van Oranje aannamen, en dat het rood, allengs wat bleeker genomen, ter eere van den naam en de waardigheid des Prinsen, in oranje overging. Zij voeren geen bewijs voor de eerste stelling aan, die als gewaagd te beschouwen is.

denheid, die er in deze merkwaardige stukken worden opgemerkt, en hunne overeenstemming in vele opzigten met andere stukken van dien tijd, doen hunne juistheid vertrouwen.

Van een voorschrift tot invoering der vlag oranje-wit-blaauw, of om het rood in de vlag door oranje te vervangen, vindt men in de *regeringstukken*, even min als in de geschiedkundige werken van dien tijd, eenig gewag gemaakt. Het eerste *administratief* stuk, waarin van vlaggen met deze kleuren wordt gesproken, is een besluit van den Raad der Admiraliteit van *Zeeland*, van den 26sten November 1587, houdende bevel aan de Equipagemeesters te *Vlissingen* en te *Veere*, om te doen vervaardigen een aantal vlaggen, » van de couleuren oraenge, blanche ende bleu, in dry velden, omme dezelve vlaggen te gebruycken op de schepen van oorloge."

Dit stuk dagteekent zes jaren na de plegtige afzwering van den Koning van *Spanje* in *Nederland*, drie jaren na den dood van Prins WILLEM I. Het kan geacht worden, het blijk te zijn van eene stilzwijgende erkenning bij de Admiraliteit van *Zeeland*, voor het zich vormende zeewezen van den Staat, (welk zeewezen was voortgekomen uit de wapeningen der watergeuzen), van de van lieverlede bij die watergeuzen in gebruik geraakte verandering van het rood der aloude vlag in oranje.

Op het Stadhuis te *Haarlem*, vindt men eene schilderij van de aankomst van LEICESTER (1588), waarop alle Hollandsche schepen de vlag rood-wit-blaauw voeren. Men heeft hier vermoedelijk het oranje willen vermijden en de oude vlag gebruikt.

Bij de Admiraliteit van *Amsterdam* vindt men het eerst den 6n April 1596, in de notulen vermeld, het verstrekken aan elk der 7 schepen van deze Admiraliteit,

naar *Engeland* bestemd, om met de armade van dien staat tegen *Spanje*, naar *Cadix* te stevenen, van eene vlag orange-blanche-bleu, met het wapen der generaliteit. Op den 9ⁿ Mei 1597 vindt men, dat aan den Kapitein der troepen, MARTIN ZEEGERSZ, zou worden verstrekt een zijden vaandel, *rood*-wit-blaauw, met het generaliteits wapen. Dit werd op 7 Junij 1597, op aangeven van den Heer VAN WARMONDT, veranderd, en een zijden vaandel verstrekt, *oranje*-wit-blaauw, met het wapen der generaliteit, om te worden gebruikt bij eventuele landing zijner manschap, op dezen nieuwen scheepstogt met de Engelsche vloot tegen *Spanje* te ondernemen. Dit zelfde zijden vaandel schijnt, blijkens de notulen van 23 Maart 1599, nog eens voor eene dergelijke expeditie te zijn bestemd geworden.

Op eene schilderij betrekkelijk het ontzet van *Leiden* op het raadhuis te dier stede, ziet men het vaandeltje aan de trompet des Zeeuwschen trompetters, rood (of oranje) blaauw-wit. Op de vele schilderstukken aldaar, de personen voorstellende die zich bij de verdediging der stad onderscheidden, ziet men voor sjerpen en banieren, nevens de stadskleuren rood-wit, meer bepaaldelijk alleen oranje, een enkele maal oranje-wit-blaauw, ook wel eens enkel groen.

Zes schilderstukken op het stadhuis te *Amsterdam* van die tijden, hebben driekleurige vaandels; ofschoon bij oude schilderijen het rood naar oranje trekt, schijnen toch de vaandels vóór het begin der zeventiende eeuw *rood*-wit-blaauw, daarna meer het *oranje*-wit-blaauw te hebben. N. 35, het korporaalschap van DIRK ROSECRANS, door C. KETEL 1588: het vaandel schijnt rood-wit-blaauw. N. 82, waarschijnlijk door P. MOREELSE, omtrent 1600: het vaandel schijnt rood-wit-blaauw. N. 17, door een' onbekende, omtrent 1600: de sjerp van een' der schutters is rood-wit-blaauw.

N. 83, door N. ELIAS, in het begin der 17e eeuw: het vaandel schijnt rood-wit-blaauw. N. 81, door een' onbekende, 1623: het vaandel is oranje-wit-blaauw. N. 97, naar het schijnt van P. MOREELSE, kort na 1600: het vaandel schijnt oranje-wit-blaauw.

Bij de landmagt heeft men ook in den aanvang ten deze geene regelmatigheid in acht genomen; dikwijls werd de oranjevaan, het oranje-blaauw, of oranje-wit-blaauw gebezigd, en die naar fantasie versierd of de kleuren geschikt. In het vroeger aangehaald handschrift van DE GORTER van de eerste helft der 17e eeuw, op de Koninklijke Bibliotheek te *Brussel*, ziet men, Fol. 2, een standaard met 15 horizontale strepen wit-blaauw-oranje; nog een, oranje met eene schuine blaauwe streep, met de woorden: *Si Deus pro nobis, quis contra nos.* Fol. 3, een standaard, boven oranje-wit-blaauw; onder zwart-wit, welke kleuren aan de eindpunten in omgekeerde orde zijn herhaald; het overige vormt een kruis van regte ruiten, oranje-wit-blaauw, met op het midden een ovaal zwart veld, waarin een staande gouden leeuw met zwaard in den regter klaauw. Fol. 4, een standaard met 18 horizontale strepen, oranje-wit-blaauw. Fol. 6, een standaard, wit veld, omboord en eene schuinsche streep er over heen; boorden en streep geruit, zoodat beide beurtelings schuine ruiten, oranje en blaauw, vormen. Fol. 7, een vierde van het vaandel, boven, oranje-wit-blaauw; verder rood, met drie witte *St. Andries* kruizen, twee boven een onder. Fol. 8, een vaandel, groen met Bourgondisch kruis er over heen; het geheel omzoomd met oranje-wit-blaauw; een ander, boven en onder langwerpige golvende ruiten, geel-blaauw; links en regts horizontaal golvende strepen, oranje-wit-blaauw; over dit alles hetzelfde Bourgondische kruis als bij het voorgaande; het geheel omboord met schuine ruiten, wit-

rood. Fol. 40 tot 46, de kleeding der ruiters van de Garde van den Prins VAN ORANJE: ondergewaad blaauw, bovenkleed zwart, overstreept met oranje-wit-blaauw passement, zwarte laarzen met oranje omslag. De lanciers der garde hebben dezelfde kleeding, de vlaggen der lansen oranje-wit-blaauw. Andere ruiters en lanciers der garde hebben het bovenkleed oranje-wit gestreept, de lansiers effen oranje vlagjes. Fol. 53 tot 62, Fransche ruiters zijn zeer bont uitgedoscht; die van den Hertog d'ALENÇON hebben vlagjes aan de lansen, blaauw-wit-rood, horizontaal gestreept. De kleuren van het Fransche stamhuis.

In het werk van JACOB DUYM, *Gedenkboek van den moetwil der Spangiaerden*, *enz.*, *Leyden*, 1606, waarin verschillende feiten des oorlogs, zoo als hij zegt comedies-gewijs in rijm worden voorgesteld, geeft hij aan de hoofdlieden van 's Prinsen zijde sluijers of schuine sjerpen, oranje-wit-blaauw of oranje, het laatste is welligt de oorsprong van den oranjesjerp bij het leger.

De »*beschrijvinge van het ghene vertoocht wierdt, ter Incomste van d'Excellencie des Princen van Oraengien binnen der stede van Gendt*", den 29sten December 1577, stelt de personen op de tafereelen, die vertoond werden, voor, uitgedoscht in oranje, wit en blaauw, of enkel oranje.

De bijvoeging van de twee kleuren der volksvlag, bij de krijgsmagt, waar die vlag niet in gebruik was, bij het oranje, 't welk in plaats van het rood gesteld werd, toont ook de genegenheid des volks voor de aloude vlag, zich vereenigende met de liefde voor den Prins.

De »*blijde en heerlijke Incompste*" van den Hertog van ANJOU, binnen *Antwerpen* in 1582, vermeldt, dat de Hollandsche schepen, die hem van *Middelburg* der-

waarts vergezelden, voerden de gewoonlijke vlaggen en wimpels van des Prinsen VAN ORANJE coleuren.

Men ziet uit het hier aangevoerde, hoe allengs, zoo te lande als ter zee, bij de krijgsmagt het oranje en het oranje-wit-blaauw in gebruik geraakten. Niet dat juist al de beschrijvingen een onbepaald geloof zouden verdienen. Sommige zijn eerst een aantal jaren, nadat de voorvallen die zij schetsen plaats grepen, geschreven, terwijl het dichterlijk genie, zoo als van den rederijker DE GORTER en van den Oud-Militair J. DUYM, die beiden hunne verhalen in zeer curieuse rijmregels kleedden, welligt iets tot opsiering hebben toegebragt, of in de tijdstippen voor de aanwending der kleuren, in vaandels als anderzins, niet geheel naauwkeurig zijn, of die van later tijd hebben opgegeven. De laatstgenoemde geeft in zijn vijfde boek, *het Turfschip van Breda*, voor de hoplieden in zijne voorstelling aan: »de cleedinghen, *mits dat se syn soo die teghenwoordig ghebruyckt worden*, moeten naar den eysch ghevolght worden." Hij geeft aan de Spaansche kapiteinen roode sluijers of sjerpen, 't welk thans nog de kleur der Spaansche kokarde is.

Opmerkelijk is nog, dat men zeer dikwijls Spaansche kleuren gemengd ziet met die van den opstand of van 's Prinsen zijde; zoo als het rood-groen en het Bourgondiesch kruis, met oranje-wit-blaauw daarnevens, op eenige standaarden van 's Prinsen Kapiteinen bij DE GORTER, en op de aangehaalde kaarten van de landmeters BEEN en HUYBERSZ, nevens de Hollandsche vlag.

Zoo zijn op eene der schilderijen op het raadhuis te *Alkmaar*, van de krachtige verdediging dier stad in September 1573, nevens twee malen het vaandel oranje-wit-blaauw ook een vaandel rood-wit-geel, (1) hetwelk

(1) De Heer DE JONGE meende, dat dit het Stadsvaandel was; het wapen van *Alkmaar* heeft alleen rood en wit.

een der Spaansche vaandels is, namelijk de Keizerlijke kleuren van KAREL V, die nog in gebruik waren. Het is een gevolg van het nog blijven erkennen van het Spaansch-Koninklijke Opperbestuur.

Uit al wat hier is aangevoerd, van hetgeen uit de overblijfselen van de tijden van den aanvang des opstands tegen *Spanje* gebleken is, kan, zoo als reeds bij den aanvang van dit overzigt is gezegd, de stellige zekerheid worden aangenomen, dat de vlag rood-wit-blaauw als volksvlag hier te lande toen reeds bestond. Hierdoor vervalt als van zelve de reeds door den Heer DE JONGE, overigens met zoo veel juistheid, op grond dat de vlag oranje-wit-blaauw reeds hier te lande in gebruik was, vóór de komst tot den troon van *Frankrijk* van HENDRIK IV, weersprokene stelling van de Fransche schrijvers DAMPMARTIN en DE CARRION NISAS, welke door DE STASSART in eene noot achter zijne fabelen als ook door andere schrijvers is herhaald, en door BILDERDYK, blijkens eene aanteekening op den vierden zang van zijnen *Fingals Ossian*, almede was aangenomen, als zoude de Hollandsche vlag van Franschen oorsprong en door HENDRIK IV aan den opkomenden staat zijn geschonken. Evenzeer is dus hierop niet toepasselijk BILDERDYKS daarbij gevoegde redenering, over verandering van het goud der oude Fransche oriflamme in oranje of meniekleur en rood, (1) en zijne afleiding daaruit van het woord keel, *gueules* in heraldiek.

De oorsprong der Fransche driekleur van de revolutie uit de oriflamme, de witte kornet en den blaauwen koninklijken standaard afgeleid, werd, volgens den Heer

---

(1) *In de Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden* IVe deel, wijdt BILDERDIJK hierover nog verder uit.

DE JONGE, reeds destijds door Fransche schrijvers met veel grond weêrsproken.

De Geschiedschrijver der Fransche Marine, A. JAL, geeft in het werk *La France Maritime*, 1837, deel I, p. 113, een artikel over de Fransche driekleurige vlag, waarin wordt vermeld, dat het eerst den 24 Oct. 1790, ten gevolge van een opstand op de vloot te *Brest* werd bepaald, dat aan de koninklijke witte vlag een hoekschild, ter grootte van een vierde der vlag, rood-wit-blaauw van den vlaggestok afgerekend, in regtstandige banen zou worden toegevoegd, en dat later, den 15den Februarij 1794, de nationale vlag, blaauw-wit-rood, eveneens van den stok af, in regtstandige banen werd vastgesteld. MIRABEAU had bij de beraadslaging daarover in de *Nationale Conventie* in 1790, die kleuren willen doen voorkomen als nationale kleuren, in tegenstelling van de *liverei des tirans*. De kleuren blaauw-wit-rood waren echter die van de liverei van het Koninklijk huis, zoo wel van *Bourbon* als van *Orleans*, reeds van den tijd van HENDRIK III; het rood en wit kwam uit de verbindtenissen met de huizen van *Toskane* en *Medicis*. Men heeft die kleuren willen terugbrengen tot de drie standen. Het blaauw tot den derden stand, welke kleur met de gouden leliën, die van den oudsten standaard van *Frankrijk* is, — hetwelk men heeft willen doen opklimmen tot den oorsprong der Franken, van de Sicambren en Friezen, wonende aan stille blaauwe binnenwateren, waarop de goudgele waterlelie(1) bloeit, — het rood van den adel; het wit van den geestelijken stand. Zoo wilde men ook de drie kleuren afleiden van de drie standaarden van *Frankrijk*, de Chappe de Saint Martin, die blaauw was, de Oriflamme, goud met rooden gloed, en de witte Cornet, die, tijdens HENDRIK IV, als kleur der Hugenoten tegenover het rood der katho-

(1) De Pinksterbloem of Zwaardlelie.

lieken stond, en afkomstig is van KAREL VII. Hij vermeent, dat, daar de revolutie zich in 1790 nog niet van LODEWYK XVI had afgescheiden, men de kleuren van het vorstelijk huis, in verband met die der drie standaarden, als de nationale heeft doen voorkomen.

De Fransche koopvaardijvlag was van ouds blaauw met een wit kruis. Ten tijde van LODEWIJK XIV, in 1661, werd aan de handels-marine het gebruik der Koninklijke vlag ontzegd, 't welk echter in 1765 werd toegestaan.

Dat de Nederlandsche vlag zou zijn ontstaan uit de kleuren van HENDRIK VAN BREDERODE is niet juist, welk aandeel men aan hem in de eerste opwekking van de Geuzenbeweging ook moge toekennen. Dat hij het door hem aangeworven krijgsvolk in 1567 met de kleuren rood, wit en blaauw heeft gekleed, en welligt zoodanig vaandel, of wel van elk dezer kleuren afzonderlijk, voor de afdeelingen dier krijgsmagt heeft gebezigd, is alleen het gevolg van de omstandigheid, dat die kleuren hier te lande als volkskleuren bestonden. De Heeren VAN BREDERODE voerden het wapen van de Graven van *Holland*, de leeuw van keel, op gouden grond, met een' azuren barensteel doorsneden, als zijnde dit geslacht voortgesproten uit een' jongeren zoon van het graaflijk huis, namelijk van SIEGFRIED, broeder van DIRK IV. REYNOUD, de vader van HENDRIK, heeft zich de graaflijke waardigheid willen toeëigenen en den barensteel uit zijn wapen weglaten; zulks werd hem echter bij vonnis van 16 Jan. 1531 belet. De kleuren der vlag zijn niet volledig in het wapen van *Brederode.*

HENDRIK VAN BREDERODE heeft zich bij het begin van den opstand in 1567 wel aan het hoofd daarvan willen stellen; als uit het oude graaflijke geslacht voortgesproten, welligt nog ontevreden over de mislukte pogingen zijns vaders, om als graaf erkend te worden,

meende hij daarop aanspraak te kunnen maken; zijn invloed was echter niet overwegend genoeg, om zich als zoodanig te kunnen handhaven. Hij is reeds spoedig van het tooneel des opstands verdwenen, en kort daarna overleden.

De volksvlag, die alleen als koopvaardijvlag reeds zoo lang bestaan had, moest als zoodanig ook bij de krijgsbedrijven onzijdig blijven, om voor de koopvaart op *Spanje* in dat land vrijen toegang te behouden. Zij moest niet de *opstandsleus* worden; zij is dit ook niet geweest, maar heeft steeds, zoo veel mogelijk, gedurende den geheelen tijd des opstands hare onzijdigheid bewaard. Het oranje werd van zelf die leus.

Wat den volkskreet *Oranje boven* betreft, behalve dat het tijdstip, wanneer die het eerst gehoord werd, vermoedelijk eerst veel later is, dan het tijdperk waarvan hier de rede is, zoo schijnt het toch min waarschijnlijk, dat die van de vlag, met het oranje daarin bovenaan, zijn' oorsprong zou hebben. Hij schijnt eerst in latere tijden van partijschap te zijn gebezigd.

Dat de vlag, en wel oorspronkelijk oranje-wit-blaauw, door den grondlegger der Nederlandsche vrijheid, den nooit volprezen Prins WILLEM I, zou zijn ingesteld — de stelling door den heer DE JONGE voorgestaan — verliest allen grond, door het reeds algemeen in gebruik zijn, stellig bij, en hoogst waarschijnlijk lang vóór den aanvang des opstands.

De oranjekleur behoort eigenlijk niet tot het wapen der Prinsen van *Oranje*. Het hartschild of surtout, dat van het Prinsdom *Oranje*, bestaat uit: het eerste en vierde deel: *Châlons*, zijnde rood met eene bande van goud; het tweede en derde deel: *Orange*, zijnde goud met een' blaauwen hoorn; op het midden is: *Genève*, vier gouden en vier blaauwe blokjes en échi-

quier (1). Het oranje is als familiekleur uit de benaming van het prinsdom ontleend, en bij den opstand als onderscheidingsteeken gebezigd, even als vele zinnebeeldige teekenen, zoo als de geuzennapjes, penningen met den bedelzak aan een rood lint, (uitdrukkende de gehechtheid aan den koning); halve manen (2); de pelikaan zijne jongen met zijn bloed voedende; de rots in het midden der golven; de oranjeappelen met tak en bladen, al hetwelk tijdens den opstand werd gezien, veelal vergezeld van spreuken, toepasselijk op de aanhankelijkheid aan den koning van *Spanje*, of op het verzet, of op beide te zamen. Zoo werd ook de oranjekleur, gelijk wij boven gezien hebben, eerst afzonderlijk, of aan andere onderscheidingsvlaggen toegevoegd, als geuzenteeken ter onderlinge verkenning gevoerd; eerst later werd die kleur, bepaaldelijk in vervanging van het rood in de oorspronkelijke vlag, in den krijg tegen *Spanje* hier en daar gebezigd; eindelijk na den dood van den Prins *van Oranje* treedt deze zoodanig, als vlag van de marine van den nieuwen staat voor het licht.

Het blijkt op geenerlei wijze dat de prins daarin de hand zoude hebben gehad, of die vlag zou hebben ingesteld. Hij was veel te voorzigtig en te staatkundig, om op die wijze door eene daad van souvereiniteit, billijken aanstoot te geven bij het Spaansche opperbestuur, aan hetwelk hij tot het tijdstip der afzwering onderworpen bleef. Als Admiraal kon hij het regt niet doen gelden, eene vlag van zijne eigene familiekleuren aan de scheepvaart te verleenen. Dit regt is hoogst

(1) Er is beweerd dat het oranje geene heraldieke kleur zou zijn, dit is niet juist. Zij bestaat als wapenkleur (menie) voornamelijk in *Engeland*. In de gravure zijn het diagonaallijnen, van de linker- naar de regterhand, gekruist door regtstandige lijnen.

(2) De halve maantjes hadden hun oorsprong van de spreuk die de Zeeuwsche watergeuzen in den wimpel voerden: »*liever Turcx dan Paeps.*"

waarschijnlijk nooit anders bedoeld, dan voor de Admiralen uit het Bourgondische huis, die zelve het wapen van den vorst des lands voerden. Er is geen blijk dat zulks onder het Spaansch bestuur nog bestaan hebbe, en aan den Prins VAN ORANJE toegekend zou zijn. Als stedehouder des Konings van *Spanje* was hij slechts over een gedeelte van het Nederlandsch gebied aangesteld, en het zou toch zeer te betwijfelen zijn, of hem ook in deze hoedanigheid een regt zoude toekomen van zoo veel gewigt, als dat der instelling eener nationale vlag uit zijne familiekleuren bestaande, gelijk de heer DE JONGE zulks wil opgevat hebben. De eerste bewijzen van het verstrekken der vlag oranje-wit-blaauw, op schepen tot den krijg bestemd, van wege het bestuur van den nieuwen staat, is dan ook, zoo als hierboven is aangetoond, zelfs eerst eenige jaren na de afzwering. Het is niet een staatsbesluit van de instelling dier vlag, het geeft alleen een plaatselijk bevel tot verstrekking van zoodanige vlaggen, volgens het gebruik, dat zich, bij de schepen, ten krijg uitgerust, als onderscheidingsteeken, door den volksgeest des tijds had ingesteld.

Bij de koopvaardij, welke naar buiten 's lands, zelfs op *Spanje,* ongehinderd voortging, daar toch het verzet aanvankelijk zich niet tegen den souverein, maar tegen het dwingeland-bestuur hier te lande verklaarde, bleef het gebruik der vlag rood-wit-blaauw, zoo als ook niet anders kon, onveranderd. De *vlag der watergeuzen,* de *geuzenvlag*, zich allengs door het oranje van de volksvlag onderscheidende, was buiten 's lands niet bekend, althans niet erkend; ook niet in den beginne, nadat zij bij het ontstaan eener regelmatige krijgsmarine, *daarbij* werd aangenomen, en aanvankelijk alleen bij krijgsondernemingen tegen *Spanje* is gebezigd geworden.

De koopvaart, die zich nu meer en meer naar verafgelegene gewesten uitstrekte, werd als voorheen nog

uitsluitend onder de algemeene Nederlandsche volksvlag gedreven. Gewapende ondernemingen van de partikuliere of handelsvereenigingen, welke gelden te zamen bragten tot het drijven van koophandel op Oost en West, en alle andere togten, waarbij men spoedig door de omstandigheden tot verovering en in bezitneming gedrongen werd over te gaan, zijn alle geschied onder deze vlag. Alle geschiedkundige overblijfselen van dien tijd getuigen het, schilderstukken, kaarten en prenten, zoo ver deze gekleurd zijn, toonen het aan.

Een schilderstuk op het raadhuis te *Amsterdam*, van ADRIAAN VAN NIEUWLAND, geschilderd in 1633, stelt voor den Dam, met den optogt van de Leprozen, welke het laatst in 1603 gehouden is, terwijl men vermoedt, dat hier de Dam in 1591 is voorgesteld; het Damrak vol schepen liggende, hebben vele daarvan de Nederlandsche vlag. Dit stuk is evenwel ook later opgeschilderd.

Manuscriptkaarten, even als een ander schilderstuk, van de terugkomst van VAN NECK, van zijnen eersten togt naar het eiland *Java*, te *Amsterdam* aanwezig, hebben geene andere vlag dan rood-wit-blaauw. Zoo is de oorspronkelijke kaart van ABEL TASMAN, van het ontdekte *Zuidland*, door hem eigenhandig in 1641 geteekend, versierd met verscheidene scheepjes op de zeeën verspreid, welke alle die vlag hebben. De schilderstukken van de hoofdplaatsen der nederzettingen van de Oost-Indische Compagnie, die alle van de eerste tijden dier maatschappij zijn, hebben geene andere dan deze vlag. Oude geteekende en gekleurde zeekaarten dier Maatschappij even zoo. De gedrukte, gekleurde Zeefakkels van het midden der 17e eeuw, hebben almede op de vignetten schepen met die vlag. Bij de koopvaart werd de oude vlag niet veranderd. De Oost-Indische Compagnie voorzag zich steeds van het doek, rood, wit

en blaauw, daartoe gebezigd. Men vindt slechts eenmaal in 1634 aangeteekend, dat de Gouverneur-Generaal HENDRIK BROUWER, te *Batavia*, den opper-koopman BAREND PIETERSZ, Directeur van 's Compagnie's negotie te *Suratte*, aanschreef, om in te koopen eene hoeveelheid vlaggedoek *root oft Orangie, wit ende blaauw*, maar in den regel was het rood in gebruik.

Waarschijnlijk als overblijfsel van de oude graaflijke tijden, toen meermalen de Hollandsche leeuw als de lands vlag werd gevoerd, hechtte men later nog veel aan het gebruik der Generaliteits vlag, zoo bij de Oost-Indiesche compagnie, waar die vlag tot het laatst van haar bestaan prijkte op het schip, dat op haar zegel werd gevonden, als bij de particuliere scheepvaart. Zij bestond uit het enkele wapen der Generaliteit, zonder de drie kleuren.

Omstreeks 1600 of later werd het wapen der Generaliteit gewijzigd; de grond werd rood en de gekroonde leeuw goud; zwaard, en bundel pijlen zilver. Het was sedert 1578 geweest: gouden grond, met rooden leeuw, naar het oude graaflijk wapen, doch nu met kroon, zwaard en pijlbundel. (1) Waarschijnlijk is de verwisseling der kleuren in het wapen, waarbij de oude Hollandsche leeuw zijn rood met het goud van den grond van het wapen verwisselde, te danken aan den naijver der andere provinciën jegens *Holland*. De leeuw van *Nassau* was ook goud. Dit kan er invloed op gehad hebben, maar het schild van *Nassau* was blaauw.

De vlag of standaard, het opperste gezag van den Staat vertegenwoordigende, was almede van het generaliteits wapen voorzien; het was in het wit der vlag geplaatst. Zoo was het ook in de vlag oranje-wit-blaauw,

---

(1) De pijlbundel schijnt het eerst in 1562 door EGMONT als leus te zijn gebezigd, tegen GRANVELLE, onder de bewering der Edelen, dat zij daarmede hunne eendragt voor 's Konings dienst bedoelden.

op de hulpvloten tegen *Spanje*, met die van de Koningin van *Engeland* in 1596 en 1597. Later werd dit wapen in de rood-wit-blaauwe vlag eveneens gebezigd, wanneer deze de Generaliteit moest vertegenwoordigen. De oude generaliteits vlag vindt men nog op een der schepen in het schilderstuk van VROOM, op het Museum te *Amsterdam*, voorstellende het overzeilen van twee Spaansche galeijen in 1602; het stuk dagteekent van 1617. De vlag is hier nog *geel* met den *rooden* leeuw. (1)

De eenvoudig rood, wit en blaauwe vlag, was evenwel bij de koopvaardij de meest algemeene; zij was door de ondernemingen der Nederlanders, die zich in de eerste helft der zeventiende eeuw meer en meer uitbreidden, over den geheelen aardbodem verspreid.

Gedurende het twaalfjarig bestand, en daarna tot den Munsterschen vrede, en het spoedig daarop gevolgd overlijden van Prins WILLEM II, was dan *bij de Marine* van de Zeven Provinciën het gebruik van de vlag, waarin het oranje, in de eerste tijden des opstands, langzamerhand de plaats van het rood had ingenomen, allengs algemeen geworden. Zij voerde den naam van Princevlag. De oorspronkelijke enkel oranje, daarna almede oranje-wit-blaauwe kleinere vlag, die op andere plaatsen op het schip, zoo als aan de druilsroede, op den voorsten mast of op de blinde steng, ook soms aan eene stang op den steil opstaanden boegspriet vertoond werd, als eene leus of onderkenningsteeken der geuzen, kreeg, zoo als wij hierboven hebben aangetoond, den

(1) Op sommige vlaggekaarten van het laatst der 17e eeuw vindt men de vlag van de Admiraliteit van het noorder kwartier rood, wit en blaauw, met de voorletters der spreuk: *Pugno pro patria*, welke spreuk staat op den gedenkpenning van den slag tegen BOSSU op de *Zuiderzee*, op last dier Admiraliteit geslagen.

naam van Prince-geus, alles in onderscheiding van de oude Hollandsche rood-wit-blaauw, welke laatstgenoemde onveranderd bij de koopvaart, thans niet meer onder de afscheidingen der oude partijschap, zoo als het Beijersche wit-blaauw of blaauw-wit, maar steeds *volkomen met de drie kleuren in de juiste orde opvolgende*, werd gevoerd, en zich over de wereldzeeën had weten te doen eerbiedigen, en die hare oorspronkelijke benaming van Hollandsche vlag behouden had.

Des Prinsen kleuren waren der zeemagt lief geworden, en toen, ten gevolge van het vervallen verklaren van het Stadhouderschap, de oranje kleur moest plaats maken voor het oorspronkelijk rood in de vlag van den Staat, was men teregt beducht, dat zulks ontevredenheid op de vloot zoude kunnen verwekken. De heldendaden ter zee bij den bevrijdingsoorlog waren, althans na de eerste jaren des opstands, onder deze vlag verrigt; het blijkt evenwel niet, dat zulks bij de zeemagt groote moeijelijkheden heeft veroorzaakt, gelijk het geval was bij de schutterijen in sommige steden. Men was bij de Marine aan de oude Hollandsche driekleur gewoon gebleven, in de toen zoo magtige koopvaart, waarbij 's lands zeelieden bij afwisseling hun bestaan vonden. Het was zelfs alleen ten gevolge van eene aanmerking der Staten van *Zeeland*, waarschijnlijk uit naijver tegen het overmagtige *Holland*, dat men als officiële benaming, in stede van *Hollandsche* vlag, die van *Staatsche* of *Staten-vlag* aannam. Bij het afschaffen van het oranje in de vlag, kon men dus niet beter doen, dan de van ouds bestaande algemeene volksvlag, als vlag voor den Staat te kiezen. (1) Men had anders het Staten wapen, de gouden leeuw, met kroon, zwaard

(1) De Heer DE JONGE, in zijne *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, Deel I, blz. 242—248, eerste uitgave, heeft natuurlijkerwijze uit het standpunt, waarin hij zich geplaatst had, eene geheel andere redenering omtrent de hier besprokene omstandigheden.

en pijlbundel, op rooden grond, tot vlag van den Staat kunnen aannemen, welke vlag zelfs toen niet vreemd was en dikwijls gebruikt werd. De aloudheid van de driekleurige Hollandsche vlag, de roem en de voordeelen, die het volk van *Nederland* onder die vlag van over lang reeds had ingeoogst, hebben bij de overwegingen hieromtrent zonder twijfel de Regering van het in uitgebreiden koophandel ter zee, in dat tijdperk zoo zeer toenemend *Nederland* bewogen, zich tot de reeds lang bekende, over den geheelen aardbodem geëerbiedigde en nationaal geworden driekleur te bepalen, welke vlag nu niet meer uitsluitend koopvaardijvlag, maar tot vlag van den Staat verheven, als zoodanig hier te lande en alom is erkend en sedert is blijven bestaan.

Ofschoon reeds ten jare 1652 de Prince-vlaggen en vaandels aanvankelijk door het daaruit wegnemen van 's Prinsen wapen, werden veranderd, (1) zoo duurde het nog eenigen tijd, eer bij de zeemagt algemeen het verwisselen van het oranje tegen rood werd opgevolgd. Men vindt in het besluit van de Algemeene Staten, in October 1653 genomen, gerigt aan den Luit. Admiraal VAN WASSENAER OBDAM, en in het besluit in Maart 1655 herhaald, (waarbij het voeren der vlaggen voor de drie divisiën der vloot naar de Admiraals rangen werd vastgesteld,) *dat geene andere vlaggen, achter, of voor op den boegspriet mogten worden gevoerd, dan die van het collegie ter Admiraliteit, of de gewone kleuren der Generaliteit, oranje, wit en blaauw.* Dit besluit werd in November 1556 bij de bestemming der vloot onder den Admiraal DE RUYTER, naar de *Middellandsche zee*, nog vernieuwd. (2)

(1) AITZEMA, *Zaken van Staet en Oorlogh*, D III, 739, zegt, dat in 1652, om de Engelschen genoegen te geven, de Prince-vlaggen en de vaendelen werden veranderd.

(2) BRANDT, *Leven van* DE RUYTER, fol. 103 en 104.

Toen na deze 22-jarige stadhouderlooze regering, Prins WILLEM III aan het bewind kwam, heeft hij, vermoedelijk om dezelfde redenen, als bij de Staten-Generaal in 1652 hadden gegolden, en uit eerbied voor de aloudheid der volksvlag, onder welke banier, door Neêrlands zeehelden in de laatste jaren zoo veel roem was bevochten, de nationale driekleur als vlag van den staat behouden, en werd de vroegere benaming van Princevlag, die op het oranje-wit blaauw, voormaals was toegepast, ook bij 's lands zeemagt op deze vlag overgebragt, welke benaming, nevens de oude van Hollandsche en die van Staatsche of Staten vlag, werd gebezigd. Hierbij mag worden opgemerkt, dat de kleuren rood, wit en blaauw, ook als hoofdkleuren worden gevonden in het familie wapen van het huis van *Oranje-Nassau*, zoo dat er ook in dat opzigt geene bedenking tegen het behoud dier vlag onder dit doorluchtig stamhuis kon bestaan, toen het weder met de stadhouderlijke waardigheid werd bekleed.

De staatsomwenteling van het laatst der vorige eeuw liet de kleuren der volksvlag almede onveranderd; alleen werd als hoekschild (jack), de vrijheidsmaagd op een' witten grond, daarin opgenomen en dit tevens op zich zelve als geus gebruikt. Opmerkelijk is het, dat dit zinnebeeld, eene maagd met het wapenschild van *Holland*, zittende in eene omtuining van willigen takken gevlochten, met een hek gesloten, bekend onder den naam van Hollandsche tuin, ook van den Beijerschen graaflijken tijd oorspronkelijk is, van het beleg der sloten *Hagestein* en *Eberstein* in 1405, onder WILLEM VI, die het in zijn zegel had. Het was ook later het zegel der Generaliteit.

Koning LODEWYK NAPOLEON behield de oude vlag, met het wapen zijns Koningrijks, de Keizerlijke adelaar gequarteeld met den leeuw van *Nederland*, op het mid-

den in het wit geplaatst, als rijksvlag. De koopvaart behield weder onder deze beide regeringstijdperken hare vlag in den oorspronkelijken vorm, enkel rood-wit-blaauw.

Toen WILLEM I, in December 1813, na de driejarige Fransche overheersching, eerst als Souverein Vorst der *Vereenigde Nederlanden* het bewind aanvaardde, werd ook de oude nationale vlag, waaraan deze vorst met zijn voorgeslacht naauw verbonden was, weder als de vlag voor den nieuwen Staat aangenomen; zij werd bij de vestiging van het Koningrijk der *Nederlanden* in 1815 bestendigd; zij was ook in vroegere tijden den zuidelijke *Nederlanden* niet vreemd gebleven, maar bij afwisseling, in onderscheidene dier gewesten in gebruik geweest. De kleuren dezer vlag werden de hoofdkleuren der uniformen van het Nederlandsche leger en der vloot, benevens het groen voor de jagercorpsen en het geel tot spaarzame afzetsels, met het goud en zilver tot onderscheiding der rangen. Die kleuren behooren alle tot de familie kleuren van het huis van *Oranje-Nassau.*

Het bij het volk zoo zeer beminde *oranje*, werd voorbehouden voor de nationale kokarde, de vaandels en den sjerp bij het leger, de harten der militaire zilveren hoed- en degenkwasten. Dat is, bovenal, hetgeen waardoor bij de krijgsmagt de gehechtheid als het ware wordt vertegenwoordigd, de *kokarde* en de *veldteekens.*

Ook voor het lint der achtervolgelijk ingestelde ridderorden en andere onderscheidingsteekens, ter belooning van Militaire en Burgerlijke verdiensten, werd veelal het schitterend oranje vereenigd met het heldere *Nassau-blaauw*, somwijlen ook met het glansig groen van het *Oranje-lover.*

Geen wonder dat in de borst, versierd met deze

kleuren, en het daaraan verbonden eermetaal, het hart te warmer klopt voor Vorst en Vaderland. Alleen de gesp met het cijfer van langdurige trouwe dienst als officier, is op een lint oranje, wit en blaauw geplaatst. Op de Militaire orde, die den stamdoopnaam van het doorluchtig vorstenhuis draagt, en die ter eere van den Grondlegger, door den Hersteller van den staat is ingesteld, ziet men den vuurslag van de oude Nederlandsche vlies-orde op de gekruiste lauwertakken van het Bourgondische kruis, beide zinnebeelden van het opwekken der vonk van heldenmoed en trouw bij den krijgsman.

Het Nederlandsche Rijkswapen draagt den leeuw van het vroegere Generaliteits wapen der zeven provinciën op het schild van *Nassau*, azuur met gouden blokjes bezaaid. Het is de leeuw, afkomstig van het oude graaflijke wapen van *Holland;* zijne kleur is die van den grond van dat wapen, met den aanvang der zeventiende eeuw verwisseld; zwaard en pijlbundel, afkomstig uit den roemrijken worstelstrijd voor de vrijheid, klemt hij nog in zijne klaauwen.

De vaandels bij het leger in *Indië* zijn bij de overname der kolonie weder ingevoerd: rood-wit-blaauw, gelijk zij bij de Oost-Indische Compagnie ten allen tijde geweest waren. Zij behoorden tot de geschiedenis onzer volksvlag. Deze was en is nog bij den inlander in die uitgebreide gewesten hoogst vereerd, geëerbiedigd en op prijs gesteld, zoodanig, dat het geschenk dier vlag bij hem steeds hoog wordt geschat.

Al is in dit geschrift het bewijs geleverd, dat de roemrijke Grondlegger van den Nederlandschen Staat niet de insteller geweest is van de vaderlandsche driekleur, maar dat die vlag ten zijnen tijde reeds algemeen

bij de Nederlandsche scheepvaart in gebruik was, en er alle grond is om aan te nemen, dat de Hollandsche vlag van een veel vroeger tijdperk tot ons gekomen is, zulks kan niets verminderen aan den luister der nagedachtenis van dien Prins, het hoofd van ons bemind vorstengeslacht, die met zijne heldhaftige broeders en zonen, in moed en volharding onuitputtelijk, veel hoogere aanspraak had op de erkentelijkheid van het onderdrukte volk, 't welk hij bevrijdde, dan hij kon verkrijgen door het instellen van eene vlag, ontleend aan zijne hofkleuren of paluere.

De liefde van dat volk bleek daarentegen klaar, toen het eerst door de geuzen te land en te water, het oranje als hunne leus, de leus der vrijheid, werd opgestoken, en spoedig daarna algemeen bij de scheepsmagt, die tot den bevrijdingskrijg medewerkte, eerst afzonderlijk, nevens de oude driekleur, en later in stede van het rood, afkomstig van den ouden graaflijken leeuw, in de oude Hollandsche vlag werd opgenomen, waardoor dat *oranje-blanje-bleu* ontstond, hetwelk de geestdrift des oogenbliks kenschetst, toen, na het volbrengen van de eerste welgelukte onderneming der watergeuzen, de inneming van *den Briel* bij het meer algemeen en krachtig verzet, deze gewijzigde vlag, ofschoon door geene openbare acte gewettigd, stilzwijgend tot oorlogsvlag van den nieuwen staat is ingevoerd en gedurende het tijdperk van den bevrijdingskrijg, bij de Marine in gebruik is gebleven, om later bij veranderde inzigten, weder tot de kleuren der aloude volksvlag te worden teruggebragt.

De roem van Prins WILLEM I kon niet verhoogd worden door het zelf instellen eener vlag van zijne familiekleuren; er was meer eer in gelegen, dat het opnemen van het oranje in de volksvlag, in stede van het rood, hare *oudste* kleur, het uitvloeisel was van de liefde des

volks, dan dat hij zelf door eene eigendunkelijke daad, zelfs vóór dat, door de afzwering van Koning FILIPS II, het regt daartoe bij den nieuwen staat was ontstaan, die vlag hadde opgestoken en als leus gesteld voor den opstand tegen eenen Souverein, dien hij toen nog als wettig bleef erkennen. Die roem als held en staatsman, reeds in zijnen tijd door vriend en vijand erkend, behoeft dit niet; elke poging om de geschiedenis van het tijdsgewricht meer aan het licht te brengen, door latere schrijvers in het werk gesteld, (1) strekt nog steeds onwillekeurig tot het verhoogen van dien roem, welke gegrond is op zijnen onwrikbaren moed en volharding, op zijne voorzigtige en steeds welberadene handelingen en zijn verheven karakter, die hem eene eerzuil hebben gesticht in de dankbaarheid des volks van *Nederland*, tot in het verste nageslacht.

De heldhaftige ondernemingen des koophandels, waardoor aan den harden beheerscher en onderdrukker van *Nederland*, menig kostelijk wingewest werd ontrukt, even als de vreedzame handelsbetrekkingen, zoowel met andere deelen van het uitgestrekt gebied des overheerschers, als naar andere landen, werden voortdurend onder de aloude driekleur voortgezet. Het oranje werd hierbij of in het geheel niet, of slechts bij zeldzame uitzondering in de vlag gebezigd, en toen bij den dood van Prins WILLEM II, staatszucht ook die kleur uit de vlag van den staat deed verdwijnen, werd de oude volksvlag, die tot hiertoe alleen koopvaardijvlag geweest

(1) Om zich hiervan te overtuigen, behoeft men slechts op te slaan de werken van GROEN VAN PRINSTERER, van den Amerikaanschen Schrijver J. LOTHROP MOTLEY, zelfs van den Britschen PRESCOT, die FILIPS II verdedigt, en meer andere geschiedkundige werken van lateren tijd, welke dat tijdperk behandelen. Wat ook een Duitscher, MATTHIAS KOCH, vertaald door Dr. NUYENS, met het bepaald doel om dien roem te verduisteren, grootendeels uit anders gezinde schrijvers, en onder scheve voorstelling der zaken, moge hebben bijeengebragt.

was, ook tot vlag van den staat en van de Nederlandsche Marine aangenomen.

Vroeger was daartoe te minder aanleiding geweest, wijl bij het niet bestaan eener blijvende inrigting van Marine van den Staat, ook niet eene blijvende of onveranderlijk vastgestelde vlag van den staat bestond, maar daarin gedurig wijziging plaats had, bij elke nieuwe krijgstoerusting, hetgeen te meer het geval was, wanneer het gebied in andere vorstenhuizen overging.

Wij hebben gezien, dat in oude tijden in het algemeen in het voeren van vlaggen weinig regel plaats had, en dikwijls stedelijke vlaggen, of ook andere, waarvan de beteekenis of herkomst nu moeijelijk meer is na te gaan, zijn gebezigd. Wel schijnt in de oudste tijden de vlag, vertoonende het graaflijk wapen of zijne kleuren, van tijd tot tijd te zijn gebruikt bij krijgs- en mogelijk ook wel soms bij handels-ondernemingen, maar eerst onder het graaflijk bestuur van het Beijersche huis, welks hofkleuren rood-wit-blaauw waren, en meer bepaald onder dat van het Bourgondische en Oostenrijksche huis, schijnt het gebruik der vlag van deze kleuren, zich allengs meer en meer te hebben ingesteld, vermoedelijk vergezeld of afgewisseld, zoo ver het binnenland betrof, tot onderscheiding, met stedelijke en partijvlaggen der langdurige Hoeksche en Kabeljaauwsche staatsgeschillen, kenbaar aan het meer doen uitkomen dan wel weglaten van de kleuren van *Holland*, waarbij het wit-blaauw van *Beijeren*, veelal verdubbeld, daar tegenover voor het Kabeljaauwsche, het meest in het oogloopend is. (1)

(1) Veel ben ik bij de behandeling van het onderwerp verschuldigd aan de oordeelkundige opmerkingen en mededeelingen, van den in de geschiedenis van ons land zoo kundigen Rijks Archivaris, de Heer R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, alsmede aan de hulpvaardigheid bij de Koninklijke Bibliotheek te '*s Gravenhage* ondervonden.

Het verdubbelen of meermalen herhalen der kleur-opvolging was toen, en nog lang daarna zeer in gebruik, gelijk ook meer willekeurige versieringen of schikking der kleuren. Zoo ziet men op vlaggekaarten van het einde der zeventiende of van het begin der achttiende eeuw, nog de enkele en dubbele Prinsengeus zoodanig ingerigt, dat de opvolging der kleuren, straalsgewijs van uit het midden der vlag, met puntige driehoeken in het rond verdeeld is, soms met het Staten wapen op het middenpunt geplaatst.

De mededeeling, van hetgeen mijne nasporingen, ten aanzien van den oorsprong onzer vlag en haar vroeger bestaan hebben opgeleverd, is hiermede ten einde.

Er ontbreken, wel is waar, wat betreft het vermoedelijk tijdperk van het in gebruik geraken der vlag, die stellige bewijzen, welke als tastbaar of onomstootelijk te beschouwen zijn; maar het is zeker, dat reeds in vroege tijden de drie kleuren ter onderscheiding der standen bij de regtspraak dienden; dat hare kleuren die zijn van de graven uit het Beijersche huis, welke over deze landen het gebied voerden, van de helft der veertiende eeuw; dat deze kleuren ook tot de familie-kleuren behoorden van het Bourgondische en van de daaruit gesproten vorsten van het Oostenrijksche en Spaansche huis, die almede deze gewesten tot den afval van *Spanje* hebben beheerscht; wijders zien wij de vlag, bij het tijdstip dat zich de schilderkunst hier te lande ontwikkelde, in de eerste helft der zestiende eeuw reeds, en later op schier alle tafereelen, als de algemeene volksvlag verschijnen; wij hebben nog andere sporen van haar vroeger bestaan aangetoond en overwogen; dit alles maakt het hoogst waarschijnlijk, ja geeft aanleiding om als genoegzaam zeker te kunnen aannemen, dat de overlevering grond van waarheid had, die onze driekleur eenen wel niet bepaald aan-

gewezen, maar toch hoogen ouderdom toekende, en dat men het er voor mag houden, dat de vlag, ofschoon bij den aanvang nog niet algemeen in gebruik, toch reeds *vijf eeuwen* heeft bestaan. Haar oorsprong klimt althans voorzeker zoo ver op.

Ik bied de vruchten mijner nasporingen omtrent den oorsprong onzer vlag, het Nederlandsch publiek, en meer in het bijzonder mijnen voormaligen wapenbroeders, de officieren der Nederlandsche zeemagt aan, met het vertrouwen, dat laatstgenoemden mijne poging zullen waarderen, als alleen de strekking hebbende, om onder hun bereik te stellen wat de tijd heeft opgeleverd, tot oplossing van het geschiedkundig vraagstuk, hetwelk zoo in het duistere lag. Het kan niet ontkend worden, dat ook nog het geheel ontbreken van feitelijk bewijs van het in gebruik zijn der drie kleuren als vlag vereenigd, gedurende bijna twee eeuwen van de helft der 14e tot in de eerste helft der 16e eeuw, wanneer zij als algemeene koopvaardijvlag gevonden wordt, eene onzekerheid overlaat, waarvan de meer stellige oplossing, dan op de door mij aangevoerde gronden, als hoogst wenschelijk te beschouwen is, en die wij aan den tijd moeten overlaten.

Evenzoo toch, als het bestaan der drie kleuren als hofliverei der graven van *Holland* en *Zeeland* uit het Beijersche huis, eerst onlangs is aan het licht gekomen, kan ook zeer wel nog het stellig bewijs van het daarmede in verband staande ontstaan of gebruik der vlag, uit die kleuren te zamengesteld, in die tijden, nog voor den dag komen, al zijn de thans daartoe aangewende nasporingen vruchteloos gebleven.

Ik eindig met de ontboezeming, dat *Neêrland's* schoone vlag, steeds onbezoedeld, onzen over den wijden Oceaan verspreide oorlog- en koopvaardijschepen, tot onderscheidend sieraad moge blijven verstrekken; dat zij de zelfstandigheid van het dierbaar Vaderland, al is het dan ook als een staat van minderen rang, magt en invloed, dan in vroegeren tijd, onder de landen van *Europa*, steeds blijve bezegelen, gelijk zij reeds zoo vele eeuwen over verre zeeën met eere heeft gewapperd; terwijl zij, hoe zeer ook eenmaal de zelfstandigheid van *Nederland* voor korten tijd door overmagt was vernietigd, ook toen nog niet geheel van den aardbodem was verdwenen, als ware het een voorteeken dat weldra *Neêrland's* oude vrijheid stond herboren te worden.

Mogen *Neêrland's* zonen onder deze beminde volksvlag steeds die opwekking vinden, tot beoefening der vaderlandsche deugden van *dapperheid*, *trouw* en *standvastigheid*, welke het heldhaftig voorgeslacht, in de beteekenis die het aan hare kleuren hechtte, bij het aanschouwen dier vlag in zich ontvlammen voelde; opdat ook zij steeds onder deze door het bloed van dat voorgeslacht geheiligde banier, met gelijke gevoelens bezield, mogen trachten het hunne toe te brengen tot de eer en tot het welzijn des Vaderlands, zoo in den krijg tot verdediging van het vrije *Nederland*, als bij de werkzaamheden des vredes in de bijzondere handels-scheepvaart, — uit welke de vlag haren oorsprong had, — bij de visscherij, of waar zij ook geroepen worden, hetzij binnen- of buiten 's lands, om onder deze vlag de belangen van *Nederland* te vertegenwoordigen, of die te behartigen en te bevorderen. Dat zij ten allen tijde, onder alle omstandigheden, maar vooral op het veld van eer, blijven streven naar bevestiging van den alouden roem der vlag, en van den onverwelkten glans, die zoo menigmalen ook in later

tijd door de dapperheid en zelfopoffering van *Neêrland's* zeemagt over haar mogt schitteren. Dan zullen ook de familiekleuren van het vorstelijk huis van *Oranje Nassau*, meer tot bijzondere, evenzeer beminde nationale kenteekenen, tot de legervanen en tot eerbelooningen bij voorkeur gebezigd, niet minder strekken om de innige verkleefdheid en liefde tot het koninklijk geslacht, door zoo sterke banden aan *Nederland* verknocht, en met het Vaderland vereenzelvigd, te bevestigen, en ten allen tijde te doen blijken, waardoor ijver in 's lands dienst en trouw aan Koning en Vaderland krachtig worden opgewekt en onderhouden.

De kleuren der aloude volksvlag, die, gelijk wij zagen, reeds in de vroegste tijden der ontwikkeling van het volksbestaan in *Nederland*, als het ware inheemsch waren, zijn door een merkwaardig zamentreffen, tevens die van het Konings huis; zij zijn de hoofdkleuren in het familiewapen van het huis van *Oranje Nassau*, welks wapenspreuk is: *Je maintiendrai.* Zij is bij de staatswisselingen, door de Vorsten van dat Huis weder aangenomen en behouden, als de vlag van den staat en als de Koninklijke vlag. De familiekleur van ons Koninklijk Huis, die geene wapenkleur is, maar van den naam *Oranje* ontleend, blijve steeds het kenmerk van gehechtheid van het Nederlandsche volk aan het koninklijk geslacht, zoo als zij het was bij den aanvang van den bevrijdingskrijg in de zestiende eeuw, en versterke steeds den band van wederkeerige verknochtheid. De wapenspreuk onzer voorvaderen: *Eendragt maakt magt*, worde nimmer bij den Nederlander vergeten, maar steeds betracht als het eenig middel, vooral voor eenen kleinen staat, om zich in de wisselvalligheden der tijden voor ondergang te bewaren, en zelfs eene worsteling tegen overmagt te wederstaan, gelijk onze geschiedenis daarvan de voorbeelden oplevert.

Deze ontboezemingen vatten zich te zamen in de navolgende Dichtregelen:

AAN DE NEDERLANDSCHE VLAG.

o Heilige Banier van 't roemrijk voorgeslacht,
Hoe treft gij ons gemoed met uwe kleurenpracht! —
Hoe voelen w' ons het hart met diep ontzag doordringen
En in ons binnenste een heilig vuur ontspringen,
Als w' in uw kleuren zien het beeld van *vroomigheid*
En *moed*, van *blanke trouw* en van *standvastigheid*,
Waarmeê dat voorgeslacht zich voelde 't hart ontvonken,
Als voor hun heldenoog die zuivre kleuren blonken.

Bewaren wij die Vlag, die oude Volksbanier! —
Dat zij aan steng en roê steeds vlekkeloos en fier
Haar' heldre banen over wereldzeeën spreide,
Den ouden vrijheidsroem van Neêrlands volk verbreide,
Dien het in meen'gen strijd van ouds bevestigd zag,
Door vastheid, trouw en moed, bezegeld door die Vlag.
Het verre nageslacht zie z' even helder wappren;
Zij blijv' de Zegevaan, 't Paladium der dappren! —

BIJLAGE A.

Opgave van de vlaggen op de schepen, voorkomende op de muurtapijten in de vergaderzaal der Staten van Zeeland, *voorstellende verschillende krijgsbedrijven der Zeeuwen, bij den opstand tegen* Spanje.

De tafereelen op deze behangtapijten voorgesteld, zijn zeer uitgewerkte stukken, waarop men bij iedere nieuwe beschouwing nadere bijzonderheden ontdekt. Zij geven door hunne uitvoerigheid, zelfs in de kleinste onderdeelen, eene vrij duidelijke en getrouwe voorstelling van de inrigting der schepen, hunne tuigage, en in het algemeen van de Marine in dien tijd.

Het tweede stuk, ter linkerzijde bij het binnentreden in de zaal, stelt voor: het vermeesteren door de Zeeuwen, onder EEUWOUT PIETERSZ. DE WORST, van de vloot komende met troepen uit *Spanje*, onder den Hertog van MEDINA CELI, den 10den Junij 1572, bij het inkomen der *Schelde* geankerd.

Er behoorden tot deze vloot, volgens HOOFT, *Nederlandsche Historiën*, blz. 234, 26 groote Nederlandsche koopvaarders, van welke een, gevoerd door BOUDEWIJN EEUWOUTSZ, na het van boord verdrijven der Spanjaarden, zich bij zijne landgenooten voegde. Op schepen, tot de vijandelijke vloot behoorende, worden nevens de Spaansche dan ook Nederlandsche vlaggen aangetroffen.

Zich nu plaatsende voor dit tapijt, ziet men regts op den voorgrond een schip, voerende aan den vlaggestok achterop, eene vlag van zeven horizontale banen rood-wit-blaauw, rood-wit-blaauw, rood; aan den grooten of voormast eene vlag oranje- (of rood-) blaauw-wit. Bij deze en vele andere vlaggen, waar de uitdrukking zoo als hier is gebezigd, is de kleur door het verlies van hare frischheid onzeker, of niet wel

meer te onderscheiden, of het rood dan wel oranje is. Waar de banen volgen als bij de Nederlandsche vlag, kan er niet aan getwijfeld worden, of de bovenkleur is rood; minder zeker is dit waar de volgorde anders is, zoo als in de evengemelde; bij deze helt men over, de kleur aan te zien voor oranje, echter is dit niet zoo zeker als bij andere vlaggen, waar de oranjekleur meer kenbaar is, en die als zoodanig zijn opgegeven.

Dit is het geval op het schip, een weinig verder van den voorgrond; het voert aan den vlaggestok achterop eene vlag, oranje met witten tak en witte appelen; aan den mast-top eene vlag, rood- (of oranje-) blaauw-wit; aan den gaffel een wimpel, vermoedelijk oranje.

Een schip, nog iets verder, heeft de vlag aan den vlaggestok achterop, rood-wit-blaauw, rood-wit-blaauw, of de dubbele Hollandsche vlag; aan den grooten mast-top eene vlag rood-wit-blaauw, aan den achtermast-top eene vlag rood-wit-blaauw, aan de getopte roede of râ aan dien mast een oranje wimpel met witte appelen.

Een vierde schip heeft almede eene vlag van zes banen, de dubbele Hollandsche vlag, aan den vlaggestok achterop; aan den bezaansspriet een oranje wimpel met witte appelen: op den boegspriet eene vlag van gewone grootte, rood-wit-blaauw. Dit is het *eenige* schip, hetwelk eene *vlag op den boegspriet* voert; men treft dit ook niet aan op schepen op de andere tafereelen.

Behalve andere schepen, doet zich aan deze zijde van het tapijt nog een schip voor, met eene vlag aan den grooten mast, van drie banen, blaauw-wit-rood (of oranje.)

Meer links op dit tafereel is een schip, hebbende aan den vlaggestok achterop en aan den gaffel van den grooten mast, beide eene vlag van zeven banen, rood-wit-blaauw, rood-wit-blaauw, rood; aan den gaffel tevens een drijvende wimpel, aan de eene zijde rood

aan de andere zijde wit, aan den top van den grooten mast eene oranje vlag met witte appelen ; aan den kleinen mast eene roode vlag; aan den gaffel van dezen mast weder een drijvende wimpel aan de eene zijde rood, met twee cirkels of ovale figuren, aan de andere zijde wit. Deze drijvende wimpels vertoonen zich in dier voege, als of het eene roode stof met wit gevoerd was; het rood is boven; het is op de andere zijde zigtbaar, als of een gedeelte was omgeslagen.

Een vijandelijk schip hier tegenover van vrij groot charter, met twee masten, stengen, râa's, enz., voert aan elk der masten en aan den vlaggestok achterop de vlag, wit met Bourgondiesch kruis. De marsen zijn beschilderd rood-wit-blaauw, hoekig golvende. Dit schip wordt geënterd door een, dat aan den vlaggestok achterop heeft eene vlag van zeven banen, rood-wit-blaauw, rood-wit-blaauw, rood; aan de roede van den kleinen mast een oranje wimpel; aan den grooten mast-top, de vlag rood-wit-blaauw; aan den gaffel van dien mast eene vlag, oranje met eenen groenen tak en twee witte appelen, daarnevens eenen wimpel afgedeeld in chêvrons: één chêvron, van boven rood, van onderen wit, één chêvron blaauw, zich herhalende over de geheele lengte van den wimpel.

Wat verder, aan dezelfde zijde van het tapijt, ziet men een schip, met eene vlag aan den grooten mast-top, van vijf banen blaauw-wit, blaauw-wit, blaauw; aan den gaffel van dien mast eene vlag van acht banen, wit-blaauw, rood-blaauw, wit-blaauw, rood-blaauw; ter halver hoogte van dezen mast eenen wimpel, aan de eene zijde blaauw, aan de andere zijde wit, beide met oranjeappelen; aan den achtersten mast eene witte vlag; aan den vlaggestok achterop eene vlag van negen banen, viermalen herhaald oranje-blaauw, eindigende met oranje, aan den gaffel een wimpel, oranje met witte appelen;

op het dek staat een vaandrig met een oranje vaandel.

Op weinigen afstand van dit schip ligt een kleiner vaartuig, almede met eene witte vlag aan den top van den mast, en aan den gaffel eene oranje vlag, met witten tak en witte appelen.

Niet ver van dit schip ontwaart men een ander; aan den grooten top is eene vlag van acht banen, tweemalen rood-wit-blaauw, rood-wit, aan den gaffel eene van vijf banen, rood met eene witte golvende streep, rood, blaauw geïllustreerd met witte ornementen, rood, rood met eene witte golvende streep, benevens eenen wimpel oranje met witte chêvrons. Aan den achtermast eene vlag van vijf banen, oranje met witte appelen, blaauw met witte chêvrons, rood, blaauw met witte chêvrons, oranje met witte appelen; aan de getopte roede van dezen mast een wimpel, oranje met eene witte baan in het midden; aan den vlaggestok achterop, eene vlag van acht banen, viermalen herhaald rood- (of oranje-) blaauw.

Hooger op doet zich een schip voor, met eene oranje vlag aan den grooten top; ter halverhoogte aan dien mast eenen wimpel oranje met streepen; aan den gaffel van den grooten mast eene vlag van vijf banen, blaauw, (smal), oranje, (dubbele breedte), daarin een leeuw, liggende op den rug, de derde, vierde en vijfde banen blaauw-wit-blaauw, (smal); aan de gebraste râ aan denzelfden mast, een oranje wimpel; aan den vlaggestok achterop eene vlag van acht banen, tweemalen oranje-blaauw-wit, oranje-blaauw.

Verder op een schip, met eene vlag van vijf banen aan den vlaggestok achterop, tweemalen oranje-wit en oranje; aan den masttop eene van drie banen, oranje, wit met blaauwe chêvrons, oranje; aan den gaffel van dien mast, eene van vijf banen, tweemalen blaauw-wit en blaauw.

Nog een aantal schepen komen op dit tapijt voor; zij onderscheiden zich niet door bijzonderheden in de vlaggen.

De vlaggen aan gaffels zijn allen aan eene stang op den nok geplaatst, dus niet op de thans gebruikelijke wijze geheschen.

Een tweede tapijt, het eerste bij het binnentreden in de zaal ter linkerzijde, stelt voor: het gevecht tusschen de Zeeuwen, onder BOISOT, en de Spanjaarden, onder ROMERO, in Januarij 1573, die belet worden *Middelburg* te ontzetten, waarbij door JASPER LEUNIS of LEIJNSE de vlag van den top van het vijandelijk Admiraalschip wordt afgehaald. Er is weinig verscheidenheid van vlaggen; zij zijn meestal van zeven of meer banen, waarin de kleuren rood-wit-blaauw op elkander volgen. Ook enkele vijandelijke schepen schijnen die vlag te voeren, maar gedekt door een rood kruis. Op één schip, dat geënterd wordt, is onder de aanvallers een vaandrig, met eene vlag, vermoedelijk oranje, waarin de woorden *pro patria*.

Op het tapijt, voorstellende het gevecht bij *Lillo*, op Pinkster 1574, ziet men regts op den voorgrond een schip, hebbende aan den grooten mast-top eene vlag van zes banen, de dubbele Hollandsche vlag; aan den gaffel van dien mast eene van zeven banen, tweemalen rood-wit-blaauw en rood; aan den kleinen achtersten mast in top eene vlag van zes banen, tweemalen wit-blaauw-oranje (waarschijnlijk); aan den vlaggestok achterop, eene vlag, vermoedelijk oranje, hebbende het rood op dit tapijt over het algemeen meer zijne oorspronkelijke frischheid behouden, zoodat het zich vrij helder voordoet. Onder de bemanning is een persoon, dragende een vaandel met acht banen, tweemalen oranje-wit-

blaauw en oranje-wit; op den spiegel is het wapen van *Zeeland*. Verder een schip, aan den grooten masttop eene vlag van zes banen, tweemalen rood-wit-blaauw; aan den vlaggestok achterop, eene vlag van zeven banen, tweemalen rood-wit-blaauw en rood, op den spiegel het wapen van *Zeeland*.

Nog verder een schip, voerende aan den grooten mast-top eene vlag, vermoedelijk oranje; aan den gaffel van dezen mast, aan den kleinen achter-masttop en aan den vlaggestok elk de dubbele Hollandsche vlag.

Links van onder ziet men eene sloep met een vaandrig, dragende eene vlag van acht banen, blaauw, tweemalen rood-wit-blaauw, rood.

Verderop een schip, aan den grooten mast eene vlag van drie banen, rood-wit-blaauw: aan den gaffel van dien mast eene vlag van zeven banen, tweemalen rood-wit-blaauw en rood; aan den kleinen of achtermast eene van zes banen, de dubbele Hollandsche vlag; aan de roede van dezen mast een wimpel, oranje met witte appelen.

Voorts nog een schip, aan den grooten mast-top eene vlag van vijf banen, tweemalen rood-wit-blaauw en rood, aan den achtermast eene oranje vlag.

Meer links een schip, aan den masttop eene vlag van vier banen, rood-wit-blaauw en rood; aan den gaffel eene oranje vlag; aan den vlaggestok achterop, eene vlag van acht banen, viermalen blaauw-rood.

Het tapijt voorstellende de mislukte poging om *Zierikzee* te hulp te komen, in Mei 1575. De schepen liggen hier zoo digt bij elkander, en veelal zoo in rook gehuld, dat men de vlaggen niet wel kan onderscheiden; voor zoo ver zulks mogelijk is zijn de vlaggen der Zeeuwen, van verschillend getal banen, rood-wit-blaauw.

Het laatste tapijt, de afbeelding eener nieuwe mislukte poging der Spanjaarden om *Middelburg* te ontzetten, in Januarij 1574, waardoor de stad zich aan den Prins moest overgeven, vertoont op den voórgrond een groot Spaansch schip. Aan den grooten mast-top eene vlag, bruinachtig van kleur; aan den gaffel eene vlag, rood met wit kruis, in het midden een Madonnabeeld; aan den top van den kleinen of achtersten mast eene vlag, almede bruinachtig van kleur; aan de gebraste râ of roede een wimpel, groen met witte figuren, op het achterschip aan een' vlaggestok eene groote vlag, mede bruinachtig van kleur, met een wit kruis.

Dit schip wordt aangevallen door twee Nederlandsche schepen, te weten:

1°. Een schip, hebbende aan den grooten mast-top eene vlag van zeven banen, driemalen blaauw-wit en nog eens blaauw, iets lager aan dezen mast een wimpel, oranje met witte strepen, aan den gaffel van dezen mast eene vlag van tien banen, driemalen rood-wit-blaauw en rood. Aan den kleinen mast eene vlag van acht banen, tweemalen blaauw-oranje (of rood)-wit, en nog blaauw-oranje (of rood); aan de gebraste râ of roede aan dezen mast een wimpel, aan de eene zijde rood, aan de andere zijde wit met blaauwe figuren; aan den vlaggestok achterop eene vlag van acht banen, twee malen oranje-blaauw-wit en nog eens oranje-blaauw; onder deze vlag zijn drie roode ballen; deze worden ook op andere tapijten op enkele schepen onder de vlag gezien. Het boord van dit schip prijkt met leeuwenkoppen op een blaauw veld met witte chêvrons.

2°. Een schip aan welks grooten mast-top en vlaggestok achterop, prijkt eene vlag van zeven banen, tweemalen rood-wit-blaauw en rood; aan den grooten

mast nog een wimpel oranje met blaauwe appelen: het boord is beschilderd met de kleuren rood-wit-blaauw.

Op dit tapijt trekt nog de aandacht een schip met eene roode vlag aan den top; aan den gaffel eene oranje vlag, met witten tak en appelen, benevens een' wimpel schijnbaar rood; aan den kleinen mast-top en aan den vlaggestok achterop eene oranje vlag; het boord is beschilderd rood-wit-blaauw.

Een ander schip heeft eene vlag, geelachtig van kleur (mogelijk oranje) aan den grooten mast-top, met een wimpel van dezelfde kleur; op het dek staat een vaandrig met eene vlag van negen banen, drie malen rood-wit-blaauw.

Ofschoon de kleuren in het algemeen wel van hare frischheid hebben verloren, bestaat er echter geen twijfel, of het rood-wit-blaauw was destijds de Nederlandsche vlag; er bestaat vooral bij de laatste tapijten, wat het rood betreft, weinig onzekerheid.

Opmerkelijk is, dat op het schip op het laatste tapijt ad 1°., hierboven omschreven, drie malen de vlag met de kleuren blaauw-wit voorkomt; aan den grooten top alleen deze kleuren, aan den kleinen mast-top die kleuren met het oranje er tusschen in gevoegd, en aan den vlaggestok die kleuren met het oranje er boven aangebragt bij elke herhaling.

BIJLAGE B.

Wapens der steden in Zeeland.

Middelburg: Rood veld met gouden burgt; het wapenschild is geplaatst op de borst van eenen gekroonden zwarten adelaar.

Veere: Blaauw veld met den Kampveerschen en den Kruidtoren in goud; daar tusschen een schip in goud; in het midden het wapen der Heeren van

Borselen, zijnde zwart veld met zilveren dwarsbalk.

Vlissingen: Rood veld met zilveren flesch.

Zierikzee: Rood veld met zwarten leeuw.

Brouwershaven: Gouden veld met zwarten adelaar en rooden leeuw; op de borst des adelaars een gouden schildje, met de twee roode en de twee zwarte leeuwen gequarteeld van *Henegouwen.*

Tholen: Gouden veld met de twee zwarte en twee roode leeuwen van *Henegouwen*, waartusschen eene ankervormige figuur.

Goes: De bovenste helft van het wapen heeft de twee zwarte en twee roode leeuwen op gouden veld van *Henegouwen*, gequarteeld met de blaauwe en witte schuine ruiten van *Beijeren*; de onderste helft van het wapen is zwart veld met zilveren gans.

De stedelijke vlaggen in *Zeeland* hebben veelal als grondkleur, die van het veld van het wapen, met de figuren er in geschilderd; zoo is blaauw de grondkleur der vlag van *Veere*, en rood, die van de vlaggen van *Vlissingen* en *Zierikzee.* Die van *Middelburg* is geel, wit en rood, zijnde de kleuren der vlag van het Bourgondische Oostenrijksche Vorstenhuis; *Goes* heeft als stads kleuren rozenrood-wit, welke kleuren ook wel als stads vaandel of vlag werden gebezigd.

BIJLAGE C.

Beschrijving van de vlaggen, voorkomende op de schepen, geteekend op eenige manuscriptkaarten, van de jaren 1593 *tot* 1597, *op het Rijks Archief.*

1°. Figurative kaart van een gedeelte van de *Oude Maas* en het vaarwater *het Spuy*, strekkende tot aanwijzing van eenige, met overleg van gecommitteerden der Staten van *Holland* voorgestelde

verdiepingen of doorsnijding van banken. Deze kaart in duplo, op perkament, waarvan eene met meer versiering de nette schijnt, is gemaakt door den gezworen Landmeter M. JZ BEEN, in 1593.

Op beide exemplaren ziet men op het midden, in het vaarwater, een schip (derdehalf mast). Aan den voortop eene vlag, rood-wit-zwart-wit-rood, denkelijk eene Amsterdamsche. Op het net-exemplaar is aan den grooten mast-top een zeer groote gespleten standaard, rood-wit-geel-groen. Op het andere exemplaar een kleinere gelijksoortige, rood-geel-blaauw. Beide voeren denzelfden standaard of wimpel nog eens kleiner aan de druilsroede. De eerstgenoemde groote standaard schijnt niet tot eene stad of provincie te behooren. Het zal moeten zijn de vereeniging of ineensmelting van het Spaansch-Bourgondische rood-wit-geel en rood-groen. De andere standaard heeft de kleuren der Spaansche koopvaardijvlag, rood-geel-blaauw, zoo als die in latere vlaggeboeken voorkomt.

Op beide exemplaren vindt men nog een kleiner scheepje, met de vlag rood-wit-zwart-wit-rood, zoo als die op het grootere schip. Men ziet verder eenige binnenscheepjes, welke alle eene vlag voeren, blaauw-wit-blaauw of wel blaauw-geel-blaauw. De middenste kleur schijnt twijfelachtig, komende niet overeen met ander geel op de kaart; het is zeer flaauw, en bij eene der vlaggen althans, schijnt het veroorzaakt door het vloeijen van de streepen, gemaakt tot afscheiding der kleuren.

Deze vlag schijnt niet te zijn over een te brengen met de kleuren van de wapens van ééne der Hollandsche steden. Kon men aannemen, dat het blaauw-wit-blaauw is, dan zouden het de Beijersche kleuren zijn der Kabeljauwschen. Op beide exemplaren dezer kaart, komt op geen der schepen de vlag rood-wit-blaauw voor.

2°. Kaart van het vaarwater, van de *Noord* langs *Dordrecht* en de *Kil* tot aan het *Hollandsche Diep*, opgenomen in November 1597, door speciaal gecommitteerden van de Staten van *Holland*, waaronder Burgemeesters van *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Hoorn* en *Enkhuizen*. De kaart is figuratief, en schijnt gemaakt tot aanwijzing van het vaarwater door de *Kil;* zij is almede van den landmeter BEEN, en op linnen geplakt.

Op het midden der kaart ziet men een schip, (derdehalf mast). Aan den vlaggestok achterop waait eene groote dubbele Hollandsche vlag; aan den voortop eene kleinere, enkel rood-wit-blaauw; aan den grooten mast-top eene vlag, rood-wit-zwart-wit-blaauw, vermoedelijk vereeniging of inéénsmelting van de vlag van *Amsterdam*, rood-wit-zwart, met de kleuren der Hollandsche vlag rood-wit-blaauw. Regts ziet men een binnenvaartuig, met de vlag rood-wit-blaauw aan top. Verder, regts een ander binnenvaartuig, met eene vlag aan top, blaauw-wit-zwart-wit-rood, juist dezelfde kleuren der vlag aan top van eerstgemeld vaartuig, doch het onderste boven, of in omgekeerde orde.

3°. Kaart van den Polder *Bommenede*, door den landmeter J. HUIBERZ, in 1596 vervaardigd, op linnen geplakt, aanwijzende de landen, die de Graaflijkheid heeft liggen in dezen polder.

Twee saters, die het kaartdevies dragen, hebben standaards of wimpels, rood-groen, om het naakte ligchaam geslagen. Twee met 10 en 12 stukken gewapende schepen zijn er, beide voor- en achterwaarts vurende met kanon. Het eene is een vrij groote derdehalf mast, met râzeilen; het andere een groot sprietzeiljacht.

Het grootste heeft aan den grooten mast-top eene

groote vlag: wit met het Bourgondiesch kruis; aan den vlaggestok achterop, even als aan den voormast-top de vlag rood-wit-blaauw; aan het uiteinde van het vrij steil opstaande kluifhout op den boegspriet, en aan den druilmast-top waait de drijvende gespleten wimpel, rood-groen of groen-rood.

Het andere gewapend scheepje, liggende voor *Bommenede;* aan den vlaggestok achterop, en aan eene stang op het uiteinde van de spriet van het zeil is de vlag rood-wit-blaauw; aan den top van den mast en aan dien van den druilsmast ziet men eene vlag rood-wit-rood; aan den steil opstaanden boegspriet en aan de druilsroede is almede de drijvende wimpel rood-groen of groen-rood.

Het grootste schip is van onder zwart geschilderd; beide hebben de boeisels en de geschutgangen met kleuren afgezet. Het hoog opgebouwde achterschip is rood-wit, met chêvrons; verder groen; de verschansing op het midden is rood-groen, met in elkander sluitende driehoeken in horizontale lijn. Men vindt deze versieringen zeer veel op de afbeeldingen van schepen van dezen tijd; de chêvrons rood en wit, ziet men ook in wimpels, zij schijnen Hollandsch te zijn. Het rood-groen schijnt daarentegen Spaansch of Bourgondisch; men vindt het in Spaansche vaandels aangebragt.

Twee binnenscheepjes op deze kaart, hebben aan den vlaggestok achterop en aan eene stang op den spriet van het zeil de vlag rood-wit-blaauw; aan den top van den mast eene vlag wit-rood-wit. Ten aanzien van deze vlag, als ook die rood-wit-rood, alsmede de evengenoemde versieringen in chêvrons rood-wit, schijnt moeijelijk uit te maken wat die beteekenen, of waaruit zij hun oorsprong hebben. Het zouden stedelijke kleuren kunnen

zijn, indien zij niet zoo veelvuldig voorkwamen op schepen op tafereelen in verschillende provinciën. Zij schijnen Hollandsche, geene Spaansche kleuren te zijn.

De Hollandsche vlag, waar die op vaartuigen op deze kaarten gezien wordt, is zeer duidelijk, rood-wit-blaauw.

Opmerkelijk is het, dat men op deze kaarten, onder de jaartallen die zij vermelden, nog zoo bepaald de Bourgondische en Spaansche nevens de Hollandsche kleuren, op dezelfde schepen ziet. Het schijnen schepen te moeten voorstellen, die tot steden behooren, welke nog de zijde van *Spanje* hielden, of in de magt van *Spanje* waren, ten ware die versieringen door den teekenaar overgenomen zijn uit vroegere door hem vervaardigde kaarten, hetwelk niet onwaarschijnlijk is, en in welk geval zij, slechts tot een tijdperk van een aantal jaren vroeger teruggebragt, de schepen van dien tijd zouden aangeven.

BIJLAGE D, zie bladz. 76.

Familie Wapen van Prins WILLEM III.

1. *Nassau:* blaauw, met eenen gouden leeuw en bezaaid met gouden billets; 2. *Catzenelnbogen:* Goud met eenen rooden leeuw, met kroon, tong en nagels blaauw; 3. *Viande:* rood met zilveren balk; 4. *Dietz:* rood, met twee leeuwen-leopards boven elkander, met kroon, tong en nagels blaauw. — Hartschild in vier deelen; 1 en 4, *Châlons:* rood met eene bande van goud; 2 en 3, *Orange:* goud met een' blaauwen Hoorn; op dit schild en surtout, *Génève:* vijf gouden en vier blaauwe blokjes en échiquier. — Tusschen het eerste en tweede quartier, *Meurs:* goud met een' zwarten balk. — Tusschen het derde en vierde quartier, *Buren:* rood met een' zilveren baar.

INHOUD.

Pag. 33, reg. 13 v. b., *staat: Achiers; lees: Archiers.*

» 39, » 21 » », » *Incompte;* » *Incompste.*